

Εστιάζοντας στην μικροκλίμακα, οι χρήστες και οι πρακτικές τους.

Η περίπτωση μίας στάσης λεωφορείου στο Σύνταγμα.

Ερευνητική Εργασία
Μάρτιος 2017

Πάνος Κατραμαδάκης

Κατραμαδάκης Πάνος

***Εστιάζοντας στην μικροκλίμακα, οι
χρήστες και οι πρακτικές τους.
Η περίπτωση μίας στάσης λεωφορείου
στο Σύνταγμα.***

Ερευνητική Εργασία _Μάρτιος 2017
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Πολυτεχνείου Κρήτης
Επιβλέπων_Σωκράτης Γιαννούδης

Αφιερωμένο εξαιρετικά στην Μπέτυ,

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Ω Ν

Εισαγωγή

Βιωματικές Αφετηρίες	13
Στόχος και Διάρθρωση της Εργασίας	15

Κεφάλαιο 1

Ερευνα Πεδίου	24
---------------	----

Κεφάλαιο 2

Η Επιτάχυνση των Ρυθμών της Καθημερινότητας

2.1 Θεωρητικό Πλαίσιο	32
--------------------------------	-----------

2.1.1 Καταργώντας τους ενδιάμεσους σταθμούς	
2.1.2 Συρρίκνωση των Αποστάσεων	

2.2 Ερευνα Πεδίου	44
----------------------------	-----------

2.2.1 Η Στάση των Λεωφορείων ως Σταθμός Μετάβασης	
2.2.2 Πραγματώνοντας Δραστηριότητες στον Χώρο της Στάσης	

2.2.3 Η Επιτάχυνση των Ρυθμών της
Καθημερινότητας

2.3 Φωτογραφίες 56

Κεφάλαιο 3

**Οικειοποίηση και Χαρακτηρισμός (απόδοση
χαρακτήρα) του Δημόσιου Χώρου.**

3.1 Θεωρητικό Πλαίσιο 69

3.1.1 Οικειοποίηση του Δημόσιου Χώρου

3.1.2 Δημόσιος Χώρος

3.2 Έρευνα Πεδίου 80

3.2.1 Οικειοποίηση του χώρου της στάσης

3.2.2 Η ιδιαιτερότητα της διαδρομής του καθενός

3.2.3 Η προσωρινότητα της παραμονής στην
στάση

3.2.4 Η έννοια του δημόσιου χώρου

3.3 Φωτογραφίες 98

Κεφάλαιο 4

Η Κοινωνική Αλληλεπίδραση στον Δημόσιο Χώρο

4.1 Θεωρητικό Πλαίσιο 110

4.1.1 Οι Χρονοχώροι της καθημερινότητας

4.1.2 Κοινωνική Αλληλεπίδραση

4.1.3 Η Θεατρικότητα στον Δημόσιο Χώρο

4.2 Έρευνα Πεδίου 125

4.2.1 Η Στάση των Λεωφορείων ως Κοινός Χρονοχώρος

4.2.2 Οι Διαφορετικές Καθημερινότητες στον Χώρο της Στάσης

4.2.3 Όταν η Θεατρικότητα Καλλιεργείτε στον Χώρο της Στάσης

4.2.4 Εικάζοντας τον Χρονοχώρο τον οποίο Διανύει η Κάθε Ατομικότητα

4.3 Φωτογραφίες 147

Συμπεράσματα 158

Βιβλιογραφία 164

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

Βιωματικές Αφετηρίες

Περιμένοντας για ώρα στην στάση των λεωφορείων μόνος μου, παρατηρούσα συνεχώς τους γύρω μου.

Αφετηρία σκέψης για την παρούσα Ερευνητική Εργασία αποτέλεσε η βιωματική παρατήρηση των παρευρισκόμενων στον χώρο της στάσης των λεωφορείων, των πρακτικών τους καθώς και των συμβάντων που παράγουν (σε αυτόν). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ποικιλομορφία και η διαφορετικότητα που χαρακτηρίζει τον δημόσιο χώρο¹ της στάσης καθώς και η μοναδικότητα του κάθε υποκειμένου. Σε αυτή, συναντάμε υποκείμενα

¹ Δημόσιος χώρος: α. Ο δημόσιος χώρος, μαζί με τους κοινωνικούς θεσμούς και τις κοινωνικές σχέσεις που προσδιορίζονται και συγκροτούνται μέσα σε αυτόν, συνθέτει την δημόσια σφαίρα, όπου διαμορφώνονται ατομικές και συλλογικές ταυτότητες και τα χαρακτηριστικά της ιδιότητας του πολίτη: αυτονομία, ισότητα, δημοκρατική παρουσία, αντιπροσώπευση, πρόσβαση σε πόρους και αγαθά και σε μία σειρά δικαιωμάτων (Ντ.Βαιου, 2002).

β. Ο όρος “δημόσιος” αναφέρεται σε ότι σχετίζεται με το κοινό, με τον λαό, που υπάρχει για το σύνολο του λαού (Μπαμπινιώτης, 2000).

γ. Ο δημόσιος χώρος είναι η σκηνή όπου εκτυλίσσεται το έργο της δημόσιας ζωής. Δρόμοι, πλατείες και πάρκα σε μία πόλη δίνουν μορφή στο είδος και την εξέλιξη των ανθρώπινων συναναστροφών (Public Space, 1992).

τα οποία ξεχωρίζουν λόγω της εμφάνισης, της συμπεριφοράς τους και του τρόπου εκκοινωνισμού τους απέναντι στο “άλλο”. η καθημία με τον δικό της διαφορετικό τρόπο.

Συνυπάρχοντας στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων με άγνωστους ανθρώπους, διαμορφώνονται ενδεχομένως κάποια βιώματα μας και κατ’επέκταση οι αναπαραστάσεις μας². Μέσω της επαφής (άμεση ή έμμεση) με το έτερο, μας γνωστοποιούνται απευθείας υποκείμενα και πρακτικές, των οποίων ενδεχομένως να αγνοούσαμε ακόμη και την ύπαρξη.

Η στάση των λεωφορείων είναι κομμάτι του δημόσιου χώρου, παρουσιάζοντας κοινά χαρακτηριστικά με αυτόν, το οποίο λειτουργεί σε μικρότερη κλίμακα, έχοντας μία πιο “συμπυκνωμένη” μορφή.

² Ο τρόπος σκέψης, η ιδεολογία, τα πιστεύω του κάθε υποκειμένου (Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 23.)

Στόχος και Διάρθρωση της Εργασίας

Η παρούσα Ερευνητική Εργασία αφορά στην παρατήρηση στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων. Πιο συγκεκριμένα, στην παρατήρηση των υποκειμένων, των συμπεριφορών και των συνηθειών τους, καθώς και των συμβάντων που οι ίδιοι παράγουν σε αυτόν.

Ως βάση-σημείο παρατήρησης χρησιμοποιήθηκε η στάση των λεωφορείων που βρίσκεται δυτικά της Πλατείας Συντάγματος. Ο χώρος αυτός επιλέχθηκε λόγω της τοποθεσίας του στην καρδιά του κέντρου της Αθήνας, προκειμένου να διασφαλιστεί το δυνατόν μεγαλύτερη και συνεχόμενη ροή των χρηστών του δημοσίου χώρου σε αυτόν. Λόγω της γεωγραφικής του τοποθεσίας ο χώρος παραμένει “ενεργός” και υπο την δημόσια επικράτεια και χρήση κατά το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας.

Η στάση των λεωφορείων, αποτελεί μέρος του δημοσίου χώρου, στην οποία συναντάμε την ποικιλομορφία και την ετερογένεια που χαρακτηρίζει τον δημόσιο χώρο εν γένει. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της, η σταθερότητα ως προς την χρήση της, καθώς οι χρήστες του δημοσίου χώρου που βρίσκονται σε αυτή, έχουν κάθε φορά κοινό λόγο ύπαρξης εκεί. Το περιβάλλον της στάσης επομένως, λειτουργεί ως ένα αυτόνομο μικροπεριβάλλον με την έννοια της αμετάβλητης τοποθεσίας και χρήσης του, παραμένοντας όμως κομμάτι του δημοσίου χώρου.

Οι παρευρισκόμενοι σε αυτόν, παρουσιάζουν ετερογένεια όσον αφορά στην κοινωνική ομάδα, την ηλικία, το φύλο κ.α, που ανήκει ο καθένας απο αυτούς. Ενώ, οι πρακτικές και τα συμβάντα που οι ίδιοι παράγουν στον χώρο, είναι συνεχώς εναλασσόμενα κατα την διάρκεια της ημέρας. Χαρακτηριστικά τα οποία καθιστούν τον χώρο της στάσης, ένα περιβάλλον κατάλληλο για την παρατήρηση και την μελέτη των συμπεριφορών και των πρακτικών των υποκειμένων σε αυτόν.

Αναλυτικότερα, στην παρούσα εργασία μελετώνται οι παράλληλες δραστηριότητες που πραγματώνουν τα υποκείμενα την ώρα αναμονής τους στην στάση, με κυριότερη αυτή της εκτεταμένης χρήσης της τεχνολογίας (“έξυπνα”τηλέφωνα, τάμπλετ κ.α). Ως αποτέλεσμα, μέσα απο το φαινόμενο της τηλε-επαφής (της επαφής δηλαδή απο απόσταση), ακυρώνονται οι σταθμοί μετάβασης³μεταξύ των διαφορετικών χρονοχώρων, καθώς στην θέση τους πραγματώνονται παράλληλες δραστηριότητες. Απόρροια αυτού του φαινομένου είναι η επιτάχυνση των ρυθμών της καθημερινότητας το οποίο έχει άμεσο αντίκτυπο στον χώρο της στάσης. Οι ρυθμοί περπατήματος των παρευρισκόμενων, η συνολικότερη αίσθηση που αποκομίζει κανείς

³ Σταθμό μετάβασης ονομάζουμε τον σταθμό (χρονοχώρο) ο οποίος βρίσκεται μεταξύ δύο διαφορετικών χρονοχώρων, π.χ: ο σταθμός που βρίσκεται μεταξύ του χρονοχώρου της δουλειάς και του χρονοχώρου χαλάρωσης μίας καφετέριας, (Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 48)

παρατηρώντας τους, στην στάση των λεωφορείων, είναι αυτή των γρήγορων ρυθμών, της έντασης και του άγχους.

Στην συνέχεια, αναφερόμαστε στην σχέση των υποκειμένων με τον χώρο της στάσης. Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα εργασία εξετάζεται η προσωρινότητα της παραμονής των υποκειμένων στον χώρο της στάσης των λεωφορείων καθώς και το πως το εκάστοτε υποκείμενο τον αντιλαμβάνεται, είτε ως δημόσιο είτε απλώς ως μεταβατικό. Η εργασία αυτή πραγματεύεται επίσης την προσωπική διαδρομή που διαγράφει η κάθε ατομικότητα στον χώρο της στάσης, καθώς και το πως σχετίζεται με αυτόν την δεδομένη χρονική στιγμή που βρίσκεται εκεί. Για παράδειγμα, αν είναι περαστικός απο αυτή, αν ο χώρος της στάσης ή περιμετρικά αυτής ταυτίζεται με το εργασιακό του περιβάλλον, αν ακόμη κατευθύνεται στο εργασιακό του περιβάλλον ή σε ένα περιβάλλον χαλάρωσης κ.ο.κ. Επιπρόσθετα, μελετάται το πως οι παρευρισκόμενοι χρησιμοποιούν τον χώρο της στάσης, αν και κατα πόσο τον οικειοποιούνται καθώς και με ποιο τρόπο συμβαίνει αυτό. Αν στέκονται όρθιοι περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει, αν είναι καθισμένοι στο παγκάκι της στάσης, αν στηρίζονται στα διαφημιστικά πανέλα που οριοθετούν τον χώρο της στάσης, αν διαβάζουν, αν τρώνε, αν καπνίζουν κ.ο.κ.

Τέλος, μελετάται η σχέση που αναπτύσσουν μεταξύ τους τα υποκείμενα που βρίσκονται κάθε φορά στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων. Αναλυτικότερα, γίνεται αναφορά στις άπειρες

συναντήσεις μεταξύ των υποκειμένων, τα οποία έρχονται απο διαφορετικούς χρονοχώρους, υποδιδόμενοι κάθε φορά διαφορετικό ρόλο σε καθένα απο αυτούς. Ως συνέχεια της συνάντησης αυτής, στην παρούσα εργασία πραγματεύεται η θεατρικότητα, ο τρόπος εκκοινωνισμού δηλαδή του εκάστοτε υποκειμένου απέναντι στο έτερο, το άγνωστο. Επιπροσθέτως, εξετάζεται η επαφή μεταξύ των διαφορετικότητων που βρίσκονται στον χώρο της στάσης, οι οποίοι είτε μιλούν και επικοινωνούν μεταξύ τους (άμεση επαφή), είτε παρατηρούν, ακούγωντας τους γύρω τους (έμμεση επαφή), είτε δεν έρχονται καθόλου σε επαφή. Σε κάθε περίπτωση, η παρουσία τους στον χώρο της στάσης επηρεάζει και ενδεχομένως διαμορφώνει τα βιώματα των παρευρισκόμενων. οι οποίοι εναλλάσσονται συνεχώς, δημιουργώντας τον χώρο της στάσης με την παρουσία τους σε αυτόν.

Η μέθοδος η οποία επιλέχθηκε αφορά στην παράλληλη εξέλιξη και αλληλοτροφοδότηση των δύο διαφορετικών τύπων ερέυνας που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία. Στην αρχή του κάθε κεφαλαίου παρουσιάζεται το κομμάτι της βιβλιογραφικής ερέυνας στο οποίο γίνεται αναφορά σε θεωρητικές έννοιες και ορισμούς. Στην συνέχεια, παρατίθεται το υλικό το οποίο συλλέχθηκε απο την Ερευνα Πεδίου, εστιάζοντας στους άξονες και τις θεματικές που έχουν τεθεί στο θεωρητικό μέρος της παρούσας

εργασίας. Η μέθοδος αυτή αποσκοπεί στην μετέπειτα διεξαγωγή συμπερασμάτων-ανοιχτών ερωτημάτων μέσα από την παράλληλη ανάγνωση των ευρυμάτων και των αναφορών από τις δύο διαφορετικές ερεύνες που διεξάχθηκαν.

Η δομή των κεφαλαίων της παρούσας εργασίας είναι η ακόλουθη: Κάθε κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο ενότητες (Α και Β). Ενώ, το καθένα από αυτά τα κεφάλαια αποτελείται από επιμέρους υποκεφάλαια. Η πρώτη ενότητα (Α) αφορά στο θεωρητικό πλαίσιο του κάθε κεφαλαίου, ενώ η δεύτερη ενότητα (Β) αφορά στο υλικό (φωτογραφίες και βίντεο) το οποίο αναφέρεται στην Ερέυνα Πεδίου. Παράλληλα με το θεωρητικό πλαίσιο του κάθε κεφαλαίου, γίνονται παραπομπές σε φωτογραφίες (σκηνές) από την Ερέυνα Πεδίου προκειμένου να συσχετιστούν οι δύο τύποι Ερεύνας.

Πιο συγκεκριμένα, **το πρώτο κεφάλαιο** αφορά στην διαδικασία της παρατήρησης στην Ερέυνα Πεδίου. Σε αυτό, γίνεται αναφορά στις ώρες και τις ημέρες, στην ακριβή τοποθεσία καθώς και στον τρόπο και στην μέθοδο καταγραφής που χρησιμοποιήθηκαν.

Το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει το φαινόμενο της επιτάχυνσης των ρυθμών της καθημερινότητας λόγω της εκτεταμένης χρήσης της τεχνολογίας και της γραμμικής λογικής οργάνωσης της καθημερινότητας. Αναλυτικότερα, σε αυτό το κεφάλαιο μελετάται η απαλοιφή των σταθμών

μετάβασης μεταξύ των χρονοχώρων, καθώς η ταχύτητα θεωρείτε πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας. (Μ. Χαιδοπούλου Βρυχέα). Στην συνέχεια, εξετάζεται η χωροχρονική συμπίεση που υφίστανται τα υποκείμενα, ενώ, γίνεται αναφορά στο φαινόμενο της τηλε-επαφής , έχοντας πλέον χάσει την αίσθηση διάσχισης της απόστασης και την έννοια του μέτρου και του χώρου (P.Virillio). Τέλος, γίνεται αναφορά στην ακαριαία μετάδοση τεράστιων όγκων πληροφοριών καθώς και στην έννοια της “πραγματικής εικονικότητας”, μέσα απο την οποία σκέφτεται και οργανώνεται πλέον η κοινωνία (Μ.Castells).

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να αναδείξει και να μελετήσει τα χαρακτηριστικά της καθημερινότητας του εκάστοτε υποκειμένου, εστιάζοντας στους ιδιαίτερα ταχείς ρυθμούς της καθημερινότητας, της κατάργησης της απόστασης και της συνεχούς συρρίκνωσης του χρονικού ορίζοντα.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η σχέση του υποκειμένου με τον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων. Πιο συγκεκριμένα, μελετάται η διαδικασία της οικειοποίησης του δημόσιου χώρου (της στάσης) απο την εκάστοτε ατομικότητα-κοινωνική ομάδα η οποία γίνεται με ποικίλους διαφορετικούς τρόπους, προσδίδοντας κάθε φορά νέες χρήσεις στον χώρο. Αναφερόμαστε επίσης, στην έννοια της συλλογικής μνήμης και το πως αυτή εμπλουτίζεται με κάθε επαναοικειοποίηση του χώρου (Σ. Σταυρίδης). Στην συνέχεια, μελετάται ο

τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον χώρο καθώς και η έννοια του δημόσιου χώρου. Τέλος, γίνεται αναφορά στους “μη -τόπους”, όπως τους ονόμασε ο M. Auge.

Σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι να αναδείξει και να μελετήσει την σχέση των υποκειμένων με τον δημόσιο χώρο (της στάσης των λεωφορείων), πως τον χρησιμοποιούν, κατα πόσο τον οικειοποιούνται και με ποιούς τρόπους συμβαίνει αυτό. Ενώ παράλληλα, γίνεται μία προσπάθεια ορισμού της έννοιας του δημόσιου χώρου.

Το τέταρτο κεφάλαιο πραγματεύεται την σχέση η οποία αναπτύσσεται μεταξύ των υποκειμένων στον δημόσιο χώρο (της στάσης των λεωφορείων). Πιο συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στους χρονοχώρους της καθημερινότητας και τους ρόλους που υποδύεται το εκάστοτε υποκείμενο σε καθένα απο αυτούς (M. Χαιδοπούλου, Βρυχέα). Στην συνέχεια, εξετάζεται η σημασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στον δημόσιο χώρο, με αναφορά στον ρόλο της θεατρικότητας η οποία ενισχύει την κοινωνική επαφή μεταξύ των υποκειμένων. σε αντίθεση με την *μιμική συμπεριφορά η οποία οπτικοποιεί απωθώντας και απωθεί οπτικοποιώντας το έτερο*.⁴ Τέλος, γίνεται αναφορά στην έννοια του “habitus”(της Αριστοτελικής “έξης”), η οποία

⁴ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 61

έρχεται να ενισχύσει την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ των υποκειμένων στον δημόσιο χώρο (της στάσης).

Σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι να αναδείξει και να μελετήσει την έννοια της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στον δημόσιο χώρο (της στάσης των λεωφορείων) μέσω της θεατρικότητας και της εξώστρεφης επαφής μας με το έτερο.

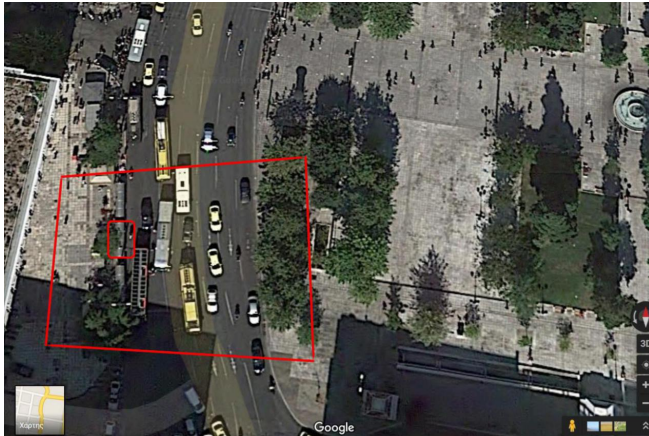
Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 1

1.1 Ερευνα Πεδίου

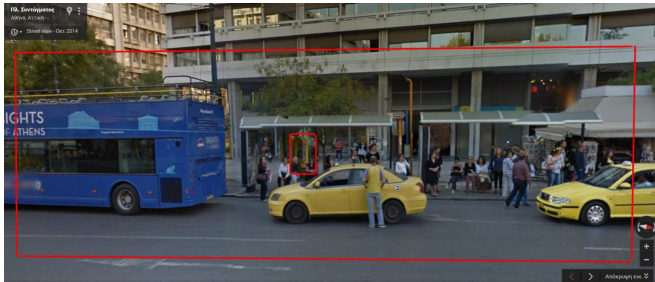
Η ακριβής θέση της στάσης καθώς και η ευρύτερη περιοχή που καλύπτει η καταγραφή των βίντεο στην Ερέυνα Πεδίου απεικονίζεται στους παρακάτω χάρτες.

Απεικόνιση της περιοχής στην οποία διεξήχθη η Ερευνα Πεδίου (μεγάλο τετράγωνο) και της στάσης του λεωφορείου (μικρό τετράγωνο), σε σχέση με την πλατεία Συντάγματος (πανοραμική λήψη).

Απεικόνιση της περιοχής στην οποία διεξήχθη η Έρευνα Πεδίου (μεγάλο τετράγωνο) και της στάσης του λεωφορείου (μικρό τετράγωνο), σε σχέση με το δυτικό τμήμα της πλατείας Συντάγματος (πανοραμική λήψη).

Απεικόνιση του εύρους της περιοχής στην οποία διεξήχθη η Έρευνα Πεδίου (μεγάλο τετράγωνο) και του τηλεφωνικού θαλάμου στον οποίο ήταν τοποθετημένη η βιντεοκάμερα (μικρό τετράγωνο), (λήψη από το δυτικό τμήμα της πλατείας Συντάγματος).

Η Έρευνα χωρίζεται σε δύο κατηγορίες: την ποσοτική και την ποιοτική έρευνα στην οποία υπάγεται η Έρευνα Πεδίου η οποία διεξήχθη στην παρούσα εργασία.

Η ποιοτική Έρευνα στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων, απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα “πώς” και “γιατί” (Ιωσηφίδης 2001). Οσον αφορά στον ερευνητή, (...) είναι μέλος της συνολικής κοινωνίας και ειδικότερων κοινωνικών συνόλων που χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένη ιδεολογία, αξίες, πεποιθήσεις και πιστεύω που αναπόφευκτα επηρεάζουν τις ερευνητικές του επιλογές (Θ.Ιωσηφίδης).

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκαν δύο διαφορετικά μέσα καταγραφής, η επι τόπου παρατήρηση κρατώντας σημειώσεις σε χαρτί (field notes) καθώς και η καταγραφή με βιντεοκάμερα η οποία ήταν τοποθετημένη στο πάνω μέρος του θαλάμου του καρτοτηλέφωνου. Επόμενο βήμα, ο συγχρονισμός των μέσων προκειμένου να συνδυαστεί το υλικό (triangulation) από τα δύο διαφορετικά μέσα.

Η καταγραφή των βίντεο έγινε διαφορετικές ημέρες καθώς και διαφορετικές ώρες κατά την διάρκεια της ίδιας ημέρας, προκειμένου να καλυφθεί το μέγιστο εύρος των διαφορετικών δραστηριοτήτων που

παράγονται καθημερινά στον χώρο της στάσης των λεωφορείων. Όπως προκύπτει από την Ερευνα Πεδίου, ανάλογα με την ώρα/ημέρα, παρατηρούνται διαφορές όσον αφορά στην ηλικία και στην κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει η πλειοψηφία των παρευρισκόμενων καθώς και στο είδος των δραστηριοτήτων που παράγονται στον χώρο της στάσης.

Η θέση και το εύρος του πλάνου της κάμερας παραμένουν σταθερά με μόνη μεταβλητή τον χρόνο, επιδιώκοντας με αυτό τον τρόπο την οικειοποίηση του χώρου της στάσης, προκειμένου να καταγραφούν οι συμπεριφορές και οι πρακτικές των υποκειμένων στον συγκεκριμένο χώρο. Η στάση των λεωφορείων αποτελεί κομμάτι του δημόσιου χώρου και χαρακτηρίζεται από την ετερογένεια και την πολυσυλλεκτικότητα που συναντάμε σε αυτόν, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της, την σταθερότητα ως προς την χρήση της.

Κάθε διαφορετική λήψη αποτελεί από μόνη της μία αυτοτελή ιστορία, μία αφήγηση, το σύνολο των οποίων σε συνδυασμό με το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας, θα μας οδηγήσουν σε ορισμένα συμπεράσματα. Αναλυτικότερα, η επαναλαμβανόμενη διαδικασία της καταγραφής είναι η ακόλουθη: Βρισκόμουν στον χώρο της στάσης περίπου μισή ώρα πριν ξεκινήσω την καταγραφή με την βίντεοκάμερα, την οποία τοποθετούσα στο πάνω μέρος του θαλάμου του καρτοτηλέφωνου.

Στην συνέχεια, μέσα απο την οθόνη του tablet το οποίο ήταν συγχρονισμένο με την κάμερα, έλεγχα αν η κάμερα είχε τοποθετηθεί στο σωστό σημείο καθώς έκανα και τις απαραίτητες ρυθμίσεις. χωρίς όμως αυτό να γίνεται αντιληπτό απο τους υπόλοιπους παρευρισκόμενους στον χώρο της στάσης.

Η δομή της παρούσας εργασίας διαμορφώθηκε με βάση το υλικό που συλλέχθηκε απο την Ερευνα Πεδίου, καθώς δεν είχε εξ'αρχής τεθεί κάποιος περιορισμός όσον αφορά στην διαδικασία της παρατήρησης. με την έννοια της εστιασμένης προσοχής σε μία συγκεκριμένη πρακτική ή ακόμη σε μία συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα. Η παρατήρηση αφορούσε στα συμβάντα και στις πρακτικές που παράγονταν την συγκεκριμένη χρονική στιγμή στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων. Επομένως, το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας σε συνδυασμό με τα ευρήματα και τις παρατηρήσεις που προέκυψαν απο την Ερευνα Πεδίου αποτέλεσαν μία δυναμική και αλληλοτροφοδοτούμενη διαδικασία.

Η σχέση του χώρου και των υποκειμένων που βρίσκονται σε αυτόν είναι μία σχέση αλληλεξάρτησης. Μέσα σε αυτόν ενυπάρχουν διαφορετικές ατομικότητες, στις οποίες παρατηρούνται ενίοτε κοινά χαρακτηριστικά, παράγοντας τον χώρο και δημιουργώντας συνεχώς

νέα συμβάντα. Ο κόσμος που βρίσκεται στην στάση είναι συνεχώς εναλλασσόμενος, έχοντας όμως κάθε φορά κοινό λόγο ύπαρξης την συγκεκριμένη χρονική στιγμή που βρίσκεται σε αυτή (η αναμονή για το λεωφορείο). Επομένως, ο χώρος της στάσης είναι διαφορετικός κάθε χρονική στιγμή καθώς οι άπειρες διατάξεις των σωμάτων και της κίνησης των ανθρώπων, δημιουργούν ένα συνεχώς εξελισσόμενο πεδίο εικόνων αλλά και ήχων⁵.

Συχνά ταυτίζουμε τον χώρο με την αίσθηση του σταθερού, του αμετάβλητου σε αντίθεση με τον χρόνο, παρουσιάζοντας τον με μία αίσθηση διάρκειας. Σαν να μας δίνει την εντύπωση ενός κενού και ομοιογενούς τοπίου. Σύμφωνα με τον Bergson, η ουσία του χώρου βρίσκεται στην μετρησιμότητα του, στην δυνατότητα να τον εννοήσουμε ως ομοιογενή και επομένως τεμαχισμό σε όμοιες οντότητες. Ο ίδιος υπέθεσε πως ο χώρος δεν είναι παρά ένα δοχείο εντός του οποίου εξελίσσονται δράσεις. Κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει, αν προσέξουμε πως ο χώρος δεν υπάρχει ως πλαίσιο υποδοχής των δράσεων αλλά αποτελεί συστατικό της ανάπτυξης τους, τότε οι θέσεις στον χώρο δεν είναι παρα στιγμές στον χρόνο. Οι θέσεις συμβαίνουν⁶.

⁵ Χ.Αχτύπη, Σ.Γιαμαρέλος, Α. Καρανδεινού (επιμελητές), *Athens by sound*, 11η Διεθνής έκθεση Αρχιτεκτονικής Μπιενάλε Βεννετίας, Ελληνική συμμετοχή, σελ 14

⁶ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 34

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 2

Η ΕΠΙΤΑΧΥΝΣΗ ΤΩΝ ΡΥΘΜΩΝ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑΣ

2.1 Θεωρητικό πλαίσιο

2.1.1 Καταργώντας τους Ενδιάμεσους Σταθμούς

Μέσα από την καθημερινή τους ζωή, οι άνθρωποι ερμηνεύουν και κατανοούν την πραγματικότητα, αποκτούν εμπειρίες, αντιμετωπίζουν και κάποτε ανατρέπουν τους περιορισμούς που επιβάλλουν οι σχέσεις εξουσίας, Ντ. Βαΐου.

Η καθημερινότητα παράγεται και αναπαράγεται (πρακτικά και συμβολικά) καθημερινά από τους/τις κατοίκους μιας πόλης. Θα μπορούσαμε ακόμη να υποστηρίξουμε ότι, η καθημερινή ζωή των ανθρώπων καθορίζει και παράγει την ίδια την πόλη, H.Lefebvre.

Οι καθημερινότητες στην πόλη εμφανίζονται περίπλοκες, συσχετισμένες με παραμέτρους κοινωνικές, χωρικές, προσωπικές, με άλλα λόγια η καθημερινότητα βρίσκεται σε μία διαρκή διαδικασία κατασκευής, η οποία (εν μέρει) ανασκεύαζε την ίδια την πόλη⁷.

⁷ Μ. Χαϊδοπούλου-Βρυχεία, Διδακτορική Διατριβή με τίτλο: Χρονοχώροι

Στην εποχή την οποία διανύουμε παρατηρείται μία τάση μείωσης, ίσως και απαλοιφής των ενδιάμεσων σταθμών (σταθμών μετάβασης) μεταξύ των χρονοχώρων. Ενδιάμεσο σταθμό ονομάζουμε τον σταθμό ο οποίος βρίσκεται μεταξύ δύο διαφορετικών χρονοχώρων. Για παράδειγμα, γυρίζοντας απο τον χρονοχώρο της δουλειάς, κατευθυνόμενοι στον χρονοχώρο ενός εστιατορίου ο οποίος λειτουργεί ως χρονοχώρος χαλάρωσης⁸, ο χρονοχώρος ο οποίος μεσολαβεί αυτού της δουλειάς και του χρονοχώρου της χαλάρωσης, ονομάζεται ενδιάμεσος σταθμός (σταθμός μετάβασης).

Πιθανό αίτιο για την προσπάθεια απαλοιφής τους (των σταθμών μετάβασης) είναι οτι η ταχύτητα αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της εποχής την οποία διανύουμε, ενώ θεωρείται πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας μας. Η σημασία της είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Όσες περισσότερες δραστηριότητες χωρέσουν κατα την διάρκεια μίας ημέρας, τόσο πιο παραγωγική και εποικοδομητική θεωρείται αυτή για εμάς. Σε αυτή την περίπτωση, οι σταθμοί μετάβασης μοιάζουν να λειτουργούν ως εμπόδιο, καταναλώνοντας άσκοπα τον “παραγωγικό χρόνο” της ημέρας. Η στάση των λεωφορείων την οποία μελετάμε λειτουργεί ως

στην πόλη και καθημερινότητα, συγκριτική μελέτη στην Αθήνα και την πόλη του Μεξικού, Αθήνα, Μαΐος 2008

⁸ Χρονοχώρος χαλάρωσης: Ο όρος “χρονοχώρος χαλάρωσης” έχει χρησιμοποιηθεί από τους Chatterton και Holland, *Urban nightscapes, Youth cultures, pleasure spaces and corporate power*, 2003 για να προσδιορίσει χώρους όπως πάμπ, κλάμπ και μπάρ.

ενδιάμεσος σταθμός μεταξύ των χρονοχώρων, στον οποίο συναντιούνται ετερότητες οι οποίες έρχονται απο διαφορετικούς χρονοχώρους.

Για την αποφυγή της άσκοπης κατανάλωσης του “παραγωγικού χρόνου” της ημέρας, γίνεται μία προσπάθεια μείωσης του χρόνου που καταναλώνουμε σε αυτούς, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί με δύο τρόπους: Πρώτον, με την χρήση γρηγορότερων και με μεγαλύτερη ακρίβεια στις μετακινήσεις τους, μέσω μαζικής μεταφοράς. Δεύτερον, με την πραγμάτωση διαφορετικών-παράλληλων δραστηριοτήτων κατά την διάρκεια των μετακινήσεων. Η χρήση της τεχνολογίας φαίνεται πως ενισχύει το φαινόμενο των παράλληλων δραστηριοτήτων, χρήση του “έξυπνου” τηλεφώνου (smart phone), του τάμπλετ ή ακόμη και του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Με αυτό τον τρόπο, οι σταθμοί μετάβασης είτε θα μειωθούν στο ελάχιστο με την χρήση των ταχύτερων μέσων, είτε θα απαλειφθούν τελείως, όταν πλέον θα έχουν αντικατασταθεί από μία ή και περισσότερες δραστηριότητες. Έτσι ο χρόνος που καταναλώνουν θα πάψει να είναι “μη εποικοδομητικός” και να θεωρείται χαμένος για εμάς.

Η μείωση και η ενδεχόμενη απαλοιφή των ενδιάμεσων σταθμών, μας οδηγεί σε μία επιτάχυνση των ρυθμών της καθημερινότητας, καθώς μοιάζει να μηχανοποιείται, αφού ο ένας χρονοχώρος διαδέχεται τον άλλον χωρίς να είναι

απαραίτητος ένας ενδιάμεσος σταθμός (σταθμός μετάβασης). Αυτή η προσπάθεια μείωσης του χρόνου καθώς και συρρίκνωσης της απόστασης, αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της εποχής που διανύουμε. *Ο γρήγορος χρόνος τρώει τον αργό. Η ποσότητα δραστηριοτήτων ανά μονάδα χρόνου αναδεικνύεται σε μέτρο αξιοποίησης της καθημερινότητας*⁹.

Σε τούτο συνεργεί η τεράστια ανάπτυξη των τεχνολογιών της συγκοινωνίας, των λεγόμενων μέσων μεταφοράς, και η εξίσου ιλιγγιώδης ανάπτυξη των τεχνολογιών διακίνησης της πληροφορίας και μεταβίβασης σημάτων (ερεθισμάτων). Όταν ο μόνος αυτονόητος και μοναδικός ορίζοντας ανάπτυξης των μέσων αυτών είναι η άυξηση της ταχύτητας τους, τότε η φαντασίωση-όριο θα είναι η ακαριαία μετάβαση κάποιου οπουδήποτε¹⁰.

⁹ Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 43

¹⁰ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 32

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο **D. Harvey**, η σύγχρονη κοινωνία σημαδεύεται από μία συμπίεση του χώρου και του χρόνου (***space-time compression***).¹¹ Αναφερόμενος στην “κατάργηση” του χώρου από τον χρόνο και στην γενικότερη επιτάχυνση των ρυθμών της παραγωγής και της καθημερινότητας των υποκειμένων. Στην σύγχρονη εποχή, φαίνεται πως δεχόμαστε τον ωρολογιακό χρόνο, όχι ως κοινωνικό χρόνο αλλά ως ένα αντικειμενικό-σταθερό παράγοντα οργάνωσης της καθημερινότητας. Ιστορικά, οι έννοιες του χώρου και του χρόνου παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο. Οι εκάστοτε κοινωνικές ομάδες, οργανώναν τις δουλειές τους, τον ρόλο του κάθε φύλου στο σπίτι και στην κοινότητα, βάσει συγκεκριμένου χώρου και χρόνου. Όπως υποστηρίζει ο N.Smith, η έννοια του χώρου δεν αποτελεί φιλοσοφικό ζήτημα αλλά κοινωνική και ιστορική πρακτική¹².

Ο D. Harvey υποστηρίζει επίσης ότι, όσο οι αποστάσεις “ακυρώνονται”, ο κόσμος συρρικνώνεται, παρομοιάζοντας τον με το παγκόσμιο χωριό (*Global Village*) του Mc Luhan (1966). Ενώ όπως υποστήριξε ο W. Shivelbusch, όσο οι αποστάσεις μηδενίζονται, το μέγεθος (η επιφάνεια) του πλανήτη μας μειώνεται, φτάνοντας στο σημείο να έχει λίγο μεγαλύτερο μέγεθος από

¹¹ Ο Lefebvre επίσης, ονομάζει χωρο-χρονική συμπίεση (*space-time compression*) τις αλλαγές που πραγματώνονται όσον αφορά στις έννοιες του χώρου και του χρόνου στην σύγχρονη εποχή.

¹² N.Smith, *Uneven development: Nature, capital and the production of space*, Oxford: Basil Blackwell, 1984

μία τεράστια πόλη.¹³ Στην συνέχεια, ο θεατρικός σκηνοθέτης Johannes Birringer αναφέρει χαρακτηριστικά : *Φτάνοντας στο Dallas και στο Houston της Αμερικής ένωσε την κατάρρευση του χώρου, όπου η ανθρώπινη υπόσταση αποπροσανατολίζεται και “αποσυντίθεται”, έχοντας χάσει τα σταθερά σημεία αναφοράς της στον χώρο και κατ’επέκταση στην πόλη. Συμπερασματικά, η συνεχόμενη ακύρωση των συνόρων και των χωρικών ορίων σε συνδυασμό με την συνεχή συρρίκνωση του χρονικού ορίζοντα συντελούν στην εικόνα της σύγχρονης πραγματικότητας.*

(βλ. Ερεύνα Πεδίου_ 2.2.1)

2.1.2 Συρρίκνωση των Αποστάσεων

Ο αυστηρός προγραμματισμός και οι αυξημένες απαιτήσεις μοιάζει να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας στην μεγαλούπολη. *Ιστορικά, η προτεσταντική ηθική προέβαλλε την εργασία ως αυτοσκοπό της ζωής, αναδείκνυε την αξία του προγραμματισμού και θεωρούσε αμαρτία την σπατάλη του χρόνου¹⁴. Κάπως έτσι, έχει διαμορφωθεί και σήμερα το πρότυπο μοντέλο το οποίο θεωρείται από πολλούς πετυχημένο.*

¹³ Shivelbusch W, *Railroad space and railroad time*, New German Critique, 1978

¹⁴ Μαρία Χαϊδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 41

Φαίνεται πως δεν δίνουμε κανένα περιθώριο λάθους ή σφάλματος στον εαυτό μας, καθώς η οργάνωση της καθημερινότητας γίνεται χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν τίποτα το απρόοπτο. Η ιδέα του γραμμικού προγραμματισμού κυριαρχεί, ενώ ο βιωματικός χρόνος τείνει να αντικατασταθεί πλήρως από τον μετρήσιμο. Διαδικασίες άλλοτε χρονοβόρες όπου η διάρκεια τους δεν ήταν ακριβώς προκαθορισμένη, μειώνονται στο ελάχιστο ή ακόμη παραλείπονται. Η γραμμική λογική και ο αυστηρός προγραμματισμός τείνουν να αφορούν μόνο σε ιδανικούς χώρους και χρόνους οι οποίοι δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν στην πραγματικότητα. Είναι όμως φανερό, ότι γίνονται ολοένα μεγαλύτερες προσπάθειες ελέγχου έκβασης της καθημερινότητας και προσέγγισης αυτών των ιδανικών χρονοχώρων.

Όσον αφορά στα μέσα μαζικής μεταφοράς, η όλο και περισσότερο αυξανόμενη ταχύτητα τους, τα αποσυνδέει από το περιβάλλον. *Ακόμα κι αν το μόνο που απομένει σαν αντιληπτό ερέθισμα για τον ταξιδιώτη είναι εικόνες του περιβάλλοντος που τρέχουν ασταμάτητα (έχοντας ήδη χάσει την επαφή του με τις μυρωδιές, τους ήχους ή την υφή του γύρω κόσμου, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει με την χρήση του λεωφορείου ή του τρολεϊ¹⁵), όλο και πιο πολύ*

¹⁵ Το λεωφορείο ως πιο αργό μέσο, δίνει την δυνατότητα παρακολούθησης της πόλης και την ευκαιρία στον κάτοικο να μπορέσει να διεκδικήσει τον δικό του χώρο-χρόνο μετάβασης, ενώ τα σύγχρονα μέσα μετακίνησης αποδεσμεύουν το άτομο από το περιβάλλον του, με πιθανό ενδεχόμενο να αυξηθεί η αδιαφορία του για τον δημόσιο χώρο. Σε αυτή την περίπτωση, ο προσωπικός χώρος ενδέχεται να αναχθεί στο καταφύγιο όπου ο άνθρωπος επανακτά την ατομική του ταυτότητα, ενώ

αυτές οι εικόνες κινούνται με τέτοια ταχύτητα που κανείς δεν προλαβαίνει να τις αντιληφθεί, να τις εντάξει δηλαδή σε έναν ειρμό με νόημα, να ανασυστήσει απο θράυσματα και ερεθίσματα το γενικό χαρακτήρα της πόλης, του τοπίου ή μίας τοποθεσίας¹⁶.

Μέσω του ακουστικού καναλιού επικοινωνίας ο χρήστης του τηλεφώνου διευρύνει τα όρια του φυσικού χώρου στον οποίο κινείται, καταφέρνει να βρίσκεται και να λειτουργεί ταυτόχρονα σε περισσότερους από έναν χώρους¹⁷.

Όπως παραθέτει ο **P. Virillio** στο άρθρο του “Speed and information: Cyberspace Alarm!”, σε μία διαφήμιση για κινητά τηλέφωνα στην Γαλλία αναφερόταν χαρακτηριστικά ότι: *Ο πλανήτης γη δεν ήταν ποτέ τόσο μικρός*. Καταδεικνύοντας, την συρρίκνωση των αποστάσεων, την αμεσότητα και την “κουλοτούρα” του στιγμιαίου που χαρακτηρίζουν την εποχή μας.

οι δημόσιοι χώροι μπορεί να λειτουργήσουν ως χώροι αγοραίας αναψυχής ή ακόμη να παραχθούν ως αρχιτεκτονικό έκθεμα χωρίς χρήση (Σαρηγγιάνης 1999).

¹⁶ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 33

¹⁷ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 175

Η ραγδαία εξέλιξη των τηλεπικοινωνιών έχει ως απόρροια την άμεση επαφή κάποιου με ένα φυσικό πρόσωπο, αγνοώντας την έννοια και το μέτρο της απόστασης καθώς και των όποιων φυσικών εμποδίων. Αυτή η ακαριαία επικοινωνία σε συνδυασμό με την στιγμιαία μεταφορά τεράστιων όγκων πληροφοριών (information superhighways), συντελούν εν τέλει στον αποπροσανατολισμό του ανθρώπου, ο οποίος δεν είναι πλέον σε θέση να διακρίνει τα όρια μεταξύ του πραγματικού και του ψηφιακού χώρου, μεταξύ της άμεσης επαφής με τον άλλο και της “τηλε-επαφής”(tele-contact). Εχοντας πλέον χάσει την αίσθηση διάσχισης της απόστασης και την έννοια του μέτρου του χώρου.

Υπάρχω μέσω της φυσικής μου παρουσίας μου στον χώρο, αυτό ακριβώς τείνει να αλλάξει με την εκτεταμένη χρήση των τηλεπικοινωνιών και της γιγαντιαίας διακίνησης των πληροφοριών. To exist, is to exist in situ, here and now, hic and nunc, P. Virillio.

Όπως αναφέρει ο **M.Castells** : *Μία ενιαία δραστηριότητα είναι δυνατόν να συμβαίνει ταυτόχρονα σε πολλούς τόπους, να λειτουργεί ως ενότητα σε υπερτοπική κλίμακα* (Castells 1996).

Στην εποχή της πληροφορίας (**Information Age**) όπως την ονομάζει ο ίδιος, η κοινωνική δομή παραπέμπει στην δομή ενός δικτύου (network), παράγοντας “την κοινωνία του δικτύου” (**network**

society). Χαρακτηριστικό της εποχής αυτής είναι η ολοένα αυξανόμενη μετάδοση και μεταφορά της πληροφορίας (μέσω της τεχνολογικής εξέλιξης) η οποία έχει άμεσο αντίκτυπο στην καθημερινότητα και στην κοινωνική ζωή του ανθρώπου.

Σύμφωνα πάντα με τον M.Castells, η “Εποχή της Πληροφορίας” (Information Age) απαρτίζεται απο τρεις βασικές αρχές-χαρακτηριστικά: Πρώτον, είναι πληροφοριακή (Informational) το οποίο αφορά στην ικανότητα της να διαχειρίζεται και να επεξεργάζεται την γνώση και την πληροφορία καθώς και να την διανέμει. Δεύτερον, είναι παγκόσμια (global) με την έννοια ότι κάθε πράξη-δράση μπορεί να έχει ταυτοχρόνως αντίκτυπο σε παγκόσμια κλίμακα σε κανονικούς χρόνους (real time) ή ακόμη και σε επιλεγμένους (chosen time). Τρίτον, είναι “δικτυωματική” (networked), το οποίο αφορά στην παγκόσμια κλίμακα του νέου οικονομικού συστήματος σε συνδυασμό με την ευελιξία της ακαριαία μεταδιδόμενης πληροφορίας.

Όσον αφορά στην καθημερινότητα, παρατηρείται παρόμοια μορφή “δικτυακής οργάνωσης”, όπως και στην οικονομία. Η ίδια χαρακτηρίζεται απο ευελιξία και εφήμερες σχέσεις επικοινωνίας σε ένα σύστημα το οποίο βασίζεται όλο και περισσότερο στα ηλεκτρονικά μέσα (χρήση του διαδικτύου, των τάμπλετ και των “έξυπνων” τηλεφώνων). Η ολοένα αυξανόμενη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων καταλήγει σε μία μορφή οργάνωσης της κοινωνίας η οποία ονομάζεται “πραγματική εικονικότητα” (**culture of real virtuality**), μέσα απο την οποία σκέφτεται και οργανώνεται πλέον η κοινωνία.

Όπως και άλλοι, ο M.Castells αναφέρθηκε στην επίδραση των κοινωνικό-οικονομικών αλλαγών όσον αφορά στον χώρο και τον χρόνο. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος αναφέρθηκε στον *άχρονο χρόνο*¹⁸ ο οποίος αφορά στην ακύρωση της έννοιας του χρόνου και στον *ρευστό χώρο*¹⁹, έχοντας χάσει τα σταθερά σημεία αναφοράς του.

(βλ. Ερευνα Πεδίου_2.2.2, Φωτογραφίες_6, 7, 8, 10)

¹⁸ Ο *άχρονος χρόνος* (*timeless time*) αναφέρεται στην ολοένα αυξανόμενη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων διαχείρισης και διανομής της γνώσης και της πληροφορίας, στην προσπάθεια τους να ακυρώσουν τον χρόνο ως έννοια. Βασικά χαρακτηριστικά του οποίου είναι: πρώτον, ότι συμπιέζεται και συρρικνώνεται (*time is compressed*), δεύτερον, ότι αποσυναρμολογείται και αποσυγχρονίζεται (*time is de-sequenced*), εμπλέκοντας το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον σε τυχαία (χρονική) σειρά.

¹⁹ Ο *ρευστός χώρος* (*space of flows*) αφορά στις ταυτόχρονες δραστηριότητες που πραγματώνονται στον ηλεκτρονικό και στον διαδικτυακό χώρο, χωρίς αναφορά σε συγκεκριμένη γεωγραφική τοποθεσία. Στον αντίποδα όμως, τόσο οι χρήστες των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας όσο και οι μονάδες-βάσεις των ηλεκτρονικών δικτύων, βρίσκονται κάθε φορά σε συγκεκριμένη γεωγραφική τοποθεσία.

Σε αυτή την νεωτερική εμπειρία του μητροπολιτικού σοκ²⁰ δημιουργείται η αίσθηση ενός χρόνου αποσυναρμολογημένου σε στιγμές. *Η μητροπολιτική εμπειρία μετατρέπει την πόλη στην υλική έκφραση μίας νέας διάρκειας, μίας νέας κανονικότητας.*²¹

*Ακουστικά που με αποσπούν απο τον περίγυρο και με τοποθετούν σε μία ιδιωτική σφαίρα ακόμα και όταν περπατάω στο δρόμο. Αυτοκίνητα που κρατάνε έξω τον θόρυβο, την ατμόσφαιρα, ακόμα και την θερμοκρασία της πόλης. Κινητά τηλέφωνα που προσπερνούν τους γύρω τους και δίνουν λόγο σε απόντες. Μικρές οθόνες που ρουφάνε σε εικονικούς χώρους, ακυρώνοντας την εντοπιότητα του “μαζί”.*²²

(βλ. Ερεύνα Πεδίου_2.2.2, Φωτογραφίες_2, 3, 6, 7, 8, 10)

²⁰ Ο G.Simmel και ο W.Benjamin μίλησαν για το σοκ της μεγαλούπολης ως ένταση της διέγερσης των ερεθισμάτων. Η παράλυση των αισθήσεων εξαιτίας των “βίαιων ερεθισμάτων” που δέχεται ο άνθρωπος της μεγαλούπολης, είναι ο μηχανισμός “ασφαλείας” του. Η εκλογίκευση λουπόν των αντιδράσεων, η αποστασιοποίηση και η αδιαφορία λειτουργούν ως προστατευτική πανοπλία απέναντι στην σύγχυση της μητρόπολης. Ο G.Simmel συμπληρώνει ότι, αν και τα χαρακτηριστικά της ζωής στην μητρόπολη οδηγούν στην αλλοτρίωση και την απομόνωση αποτελούν ταυτόχρονα πηγές μορφών ελευθερίας που θα είναι αδιανόητες στην ύπαιθρο.

²¹ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006,σελ 32

²² Χ. Αχτύπη, Σ. Γιαμαρέλος, Α. Καρανδεινού (επιμελητές), *Athens by sound*, 11η Διεθνής έκθεση Αρχιτεκτονικής Μπιενάλε Βενετίας, Ελληνική συμμετοχή, σελ 146

2.2 Ερεύνα Πεδίου

2.2.1 Η Στάση των Λεωφορείων ως Σταθμός Μετάβασης

Οπως έχουμε ήδη αναφέρει, η στάση των λεωφορείων λειτουργεί ως ενδιάμεσος σταθμός μεταξύ των χρονοχώρων. Στις παρακάτω σκηνές απεικονίζονται, διαφορετικοί μεταξύ τους άνθρωποι, ερχόμενοι απο διαφορετικούς χρονοχώρους.

Στην **σκηνή 1** παρατηρούμε στο βάθος αριστερά του πλάνου μας, έναν ηλικιωμένο άντρα κρατώντας μία σακούλα να κατευθύνεται προς το σταματημένο λεωφορείο. Την ίδια στιγμή, ένας τροχονόμος βρίσκεται μπροστά απο ένα σταματημένο ταξί, κοιτώντας προς την πλευρά του δρόμου. Εντωμεταξύ, μία ηλικιωμένη κυρία, κρατώντας ένα τετράδιο-αντζέντα στα χέρια της, κατευθύνεται προς τα δεξιά του πλάνου μας. Στην συνέχεια, ένα ζευγάρι ηλικιωμένων, στο βάθος αριστερά της εικόνας, ετοιμάζονται να επιβιβαστούν στο σταματημένο λεωφορείο. Την ίδια στιγμή, μία κυρία στέκεται όρθια στον δρόμο κρατώντας την τσάντα της, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει στον οριοθετημένο χώρο της στάσης.

Σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε ότι, μία κοινή πρακτική (η αναμονή στην στάση) ωθεί όλες αυτές τις διαφορετικές καθημερινότητες να βρίσκονται την ίδια χρονική στιγμή στον χώρο της στάσης των λεωφορείων.

Στην συνέχεια, στην **σκηνή 2** βλέπουμε μία γυναίκα καθισμένη στο παγκάκι της στάσης, κοιτάζοντας προς τα πάνω. Την ίδια στιγμή, ένας ηλικιωμένος άντρας κρατώντας σακούλες και μία γυναίκα κρατώντας την τσάντα της, κατευθύνονται προς τα αριστερά του πλάνου μας. Στην συνέχεια, βλέπουμε έναν άντρα μαζί με ένα παιδάκι, να πηγαίνουν προς την πλευρά του δρόμου. Την ίδια χρονική στιγμή, μία καλοντυμένη γυναίκα κοιτάζει τις διαφημιστικές αφίσες στον οριοθετημένο χώρο της στάσης.

Στην **σκηνή 3** παρατηρούμε μία καθισμένη κυρία στο παγκάκι της στάσης να είναι γυρισμένη προς την πλευρά του πεζοδρομίου. Δίπλα της, είναι καθισμένες δύο γυναίκες οι οποίες κοιτούν προς τον δρόμο, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Την ίδια χρονική στιγμή, μία νεαρή κοπέλα κρατώντας την τσάντα της κατευθύνεται προς τον χώρο της στάσης. Εντωμεταξύ, στο βάθος αριστερά του πλάνου, ένας άντρας φορώντας το καπέλο του στέκεται όρθιος, στηριζόμενος στην κολώνα του ηλεκτρονικού πίνακα των δρομολογίων, κοιτάζοντας προς τον δρόμο. Τέλος μία ξανθιά γυναίκα στα αριστερά της εικόνας, μόλις σταμάτησε και κοιτάζει την διαφημιστική αφίσα στον οριοθετημένο χώρο της στάσης.

Συνεχίζοντας, στην **σκηνή 4** βλέπουμε στο δεξί μέρος του πλάνου, έναν καλοντυμένο άντρα, φορώντας το κοστούμι του, να κατευθύνεται προς τα αριστερά της εικόνας. Στην συνέχεια, ένας τροχονόμος, κρατώντας έναν ασύρματο, κοιτάζει

προς τον δρόμο. Την ίδια στιγμή, ένας άντρας φορώντας ένα σακίδιο στην πλάτη του και κρατώντας μία σακούλα, κατευθύνεται προς την πλευρά του δρόμου. Ταυτοχρόνως, δύο ηλικιωμένοι άντρες είναι καθισμένοι στο παγκάκι της στάσης, κοιτάζοντας προς τον δρόμο.

Καταλήγωντας, παρατηρούμε ότι οι άνθρωποι που βρίσκονται στον χώρο της στάσης των λεωφορείων έχουν την ευκαιρία διεκδίκησης του σταθμού μετάβασης, αντικρουόμενοι την ροπή-τάση της σύγχρονης εποχής προς την επιτάχυνση των ρυθμών της καθημερινότητας και την κατάργηση ουσιαστικά των ενδιάμεσων σταθμών.

2.2.1 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

2.2.2 Πραγματώνοντας Δραστηριότητες στον Χώρο της Στάσης

Ο κόσμος στην στάση των λεωφορείων φαίνεται πως καταναλώνει μεγάλο μέρος της ώρας αναμονής του σε αυτή, πραγματώνοντας παράλληλες δραστηριότητες. Οι παρακάτω σκηνές απεικονίζουν ανθρώπους να πραγματώνουν δραστηριότητες, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει, με κυριότερη αυτή της εκτεταμένης χρήσης των “έξυπνων τηλεφώνων”(smart-phones) και των τάμπλετ.

Πιο συγκεκριμένα στην **σκηνή 1** παρατηρούμε στο δεξί μέρος της εικόνας, έναν σκυμμένο άντρα στην οθόνη του κινητού του. Εντωμεταξύ, ένας νεαρός στο κέντρο του πλάνου, κατευθύνεται προς τα αριστερά, κοιτάζοντας την οθόνη του κινητού του. Την ίδια χρονική στιγμή, ένας νεαρός άντρας ο οποίος στέκεται όρθιος στο αριστερό μέρος του πλάνου, στηριζόμενος στην κολώνα του ηλεκτρονικού πίνακα των αφίξεων, κοιτάζει την οθόνη του κινητού του.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η χρήση της τεχνολογίας ενισχύει το φαινόμενο των παράλληλων δραστηριοτήτων (κεφ. 2.1.1) στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων.

Στην **σκηνή 2** βλέπουμε μία ηλικιωμένη γυναίκα η οποία κάθεται στο παγκάκι της στάσης, να τρώει σιγά σιγά απο μία πλαστική σακούλα την οποία κρατάει στα χέρια της. Στα δεξιά της, μία γυναίκα είναι στραμμένη προς την πλευρά του πεζοδρομίου

κοιτάζοντας το σημειωματάριο της. Ταυτοχρόνως, ο ίδιος νεαρός ο οποίος πρηγουμένως κοιτούσε την οθόνη του κινητού του στηριζόμενος στην κολώνα του πίνακα των αφίξεων, τώρα διαβάζει το βιβλίο του. Την ίδια στιγμή, μία κοπέλα φορώντας ένα άσπρο μπουφάν, στέκεται πάνω στον δρόμο κοιτάζοντας την οθόνη του κινητού της.

Συνεχίζοντας, στην **σκηνή 3** παρατηρούμε έναν νεαρό ο οποίος φοράει γυαλιά ηλίου στα αριστερά του πλάνου, ακούγοντας μουσική απο το κινητό του. Την ίδια στιγμή, μια νεαρή κοπέλα κατευθυνόμενη προς τα αριστερά κοιτάζει την οθόνη του κινητού της. Στην συνέχεια, μπροστά απο τον οριοθετημένο χώρο της στάσης, ένας ηλικιωμένος άντρας στέκεται όρθιος, διαβάζοντας την εφημερίδα του. Εντωμεταξύ, η γυναίκα η οποία προηγουμένως κοιτούσε το σημειωματάριο της, χαζεύει την διαφημιστική αφίσα που βρίσκεται στον οριοθετημένο χώρο της στάσης.

Τέλος στην **σκηνή 4** παρατηρούμε μια κυρία στα αριστερά της εικόνας να μιλάει στο κινητό της τηλέφωνο. Την ίδια χρονική στιγμή, ένας άντρας φορώντας ένα λευκό σακάκι, κατευθύνεται προς τα δεξιά του πλάνου μας κοιτάζοντας παράλληλα την οθόνη του κινητού του. Εντωμεταξύ, στο δεξί μέρος του πλάνου μία νεαρή κοπέλα η οποία εργάζεται στα τουριστικά λεωφορεία μιλάει στο κινητό της τηλέφωνο.

Οπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι άνθρωποι μέσω της ευρείας χρήσης της τεχνολογίας, μέσω της τηλε-επαφής, διευρύνουν τα όρια του φυσικού

χώρου στον οποίο κινούνται, καταφέροντας να βρίσκονται και να λειτουργούν ταυτοχρόνως σε περισσότερους απο έναν χώρους (κεφ. 2.1.2).

2.2.2 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

2.2.3 Η Επιτάχυνση των Ρυθμών της Καθημερινότητας

Οι περισσότεροι παρευρισκόμενοι καθώς και οι περαστικοί απο τον χώρο της στάσης των λεωφορείων δείχνουν να είναι ιδιαίτερα βιαστικοί. Στο παρακάτω βίντεο απεικονίζονται χρήστες του δημοσίου χώρου οι οποίοι κινούνται βιαστικά, περνώντας απο τον χώρο της στάσης των λεωφορείων.

Ο τρόπος που περπατούν, το βλέμμα τους απέναντι στους άλλους και ο τόνος της φωνής τους, μαρτυρούν πως είναι ιδιαίτερα αγχωμένοι. Όπως προαναφέραμε, η γραμμική λογική και ο αυστηρός προγραμματισμός οι οποίοι διέπουν την σύγχρονη κοινωνία, έχουν επηρεάσει σημαντικά την καθημερινότητα των υποκειμένων (κεφ. 2.1.1).

Η συνεχόμενη πίεση που τους ασκείται προκειμένου να προλάβουν να πραγματοποιήσουν το δυνατόν περισσότερες δραστηριότητες κατά την διάρκεια της ημέρας (κεφ. 2.1.1), σε συνδυασμό με την συνεχή επιδίωξη των ιδανικών χρονοχώρων, φαίνεται να τους αποπροσανατολίζει (κεφ. 2.1.1).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο ωρολογιακός χρόνος έχει αντικαταστήσει πλήρως τον κοινωνικό και η οργάνωση της καθημερινότητας γίνεται μονάχα βάσει αυτού (κεφ. 2.1.1). Ενώ, φαίνεται πως γίνονται συνεχώς προσπάθειες κατάργησης των αποστάσεων και συρρίκνωσης του χρονικού ορίζοντα (κεφ.2.1.2), προκειμένου να απαλοιφθεί

πλήρως ο “μη παραγωγικός” χρόνος για τα υποκείμενα αναφοράς μας (κεφ. 2.1.1).

2.2.3 **BINTEO** (Γρήγοροι ρυθμοί περπατήματος)

Φ Ω Τ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ

1. Παράλληλες δραστηριότητες_ποτό

2. Παράλληλες δραστηριότητες μουσική

3. Παράλληλες δραστηριότητες μουσική

4. Παράλληλες δραστηριότητες _φαγητό

5. Παράλληλες δραστηριότητες διάβασμα

6. Παράλληλες δραστηριότητες _κινητό τηλέφωνο

7. Παράλληλες δραστηριότητες κινητό τηλέφωνο

8. Παράλληλες δραστηριότητες κινητό τηλέφωνο

9. Παράλληλες δραστηριότητες_διάβασμα

10. Παράλληλες δραστηριότητες _κινητό τηλέφωνο

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 3

ΟΙΚΕΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ (ΑΠΟΔΟΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ) ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ

3.1 Θεωρητικό πλαίσιο

3.1.1 Οικειοποίηση του Δημόσιου Χώρου

It became the site of “spectacle” in which people are reduced from active participants in the appropriation of space to passive spectators (Debord 1983). This spectacle diverts attention from the awful poverty of the rest of the city and projects an image of successful dynamism when the reality is that of serious impoverishment and disempowerment (Levine 1987).

Όσοι είναι ισχυροί πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, έχουν την επιλογή της επιθετικότητας προς τους αδύναμους ή την μεγαλόψυχη κατανόηση της διαφοράς.²³

Ο δημόσιος χώρος είναι ένα ανοιχτό πεδίο προς οικειοποίηση και σημασιοδότηση απο το εκάστοτε υποκείμενο-κοινωνική ομάδα. Κάθε χρήστης του δημόσιου χώρου, βιώνοντας τον χώρο της πόλης κατασκευάζει τον δικό του νοητικό χάρτη. Οι διαδρομές που δημιουργεί στην καθημερινότητα του, όπως για παράδειγμα, ο χώρος εργασίας του, οι χώροι αναψυχής, οι χώροι στάσης στην πόλη κ.ο.κ, συνθέτουν για τον καθένα τον προσωπικό του χάρτη της πόλης.

Οι χώροι προς οικειοποίηση μπορεί να είναι προσωρινοί και εφήμεροι ή ακόμη μόνιμοι και σταθεροί ως προς την χρήση τους. Η κλίμακα των χώρων αυτών μπορεί να ξεκινάει απο ένα παγκάκι ή τα σκαλιά εισόδου μίας πολυκατοικίας, μέχρι έναν πεζόδρομο ή ακόμη μία ολόκληρη πλατεία²⁴. Οι χώροι αυτοί οικειοποιούνται, νοηματοδοτούνται και ύστερα ενδέχεται να καταλήξουν να φέρουν τα

²³ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 41

²⁴ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 55

χαρακτηριστικά του εκάστοτε χρήστη-ομάδας χρηστών του δημόσιου χώρου. Ενώ, τα σύμβολα και τα ίχνη που αφήνουν δεν είναι απαραίτητο ότι μπορούν να αναγνωριστούν απο τους υπόλοιπους χρήστες του δημόσιου χώρου.

Η Α. Μπακαλάκη γράφει για την ερμηνεία των συμβόλων : *Τα σύμβολα δεν βρίσκονται στο μυαλό των μεμονωμένων ατόμων, αλλά οι άνθρωποι τα μοιράζονται απο κοινού-η συγκρότηση, πρόσληψη και χρήση των συμβόλων είναι δημόσια κοινωνικά γεγονότα. Θα μπορούσαμε σε αυτό το σημείο να συσχετίσουμε τον χώρο με μία παρτιτούρα της μουσικής. Ο χώρος δηλαδή μπορεί να “διαβαστεί”-αναγνωριστεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, όπως ακριβώς μία παρτιτούρα έχει πολλές διαφορετικές εκτελέσεις. Ενώ, για να μπορέσει κανείς να την διαβάσει, θα πρέπει να μπορεί να αναγνωρίσει τα σύμβολα και τις γραμμές που την απαρτίζουν. Το ίδιο ισχύει και για τον χώρο, θα πρέπει κανείς να είναι σε θέση να τον “διαβάσει”.*²⁵

Το ίχνος που αφήνει η εκάστοτε κοινωνική ομάδα χαρακτηρίζοντας κομμάτι του δημόσιου χώρου, είναι πάντοτε συνδεδεμένο με μία πρακτική προκειμένου να μπορέσει να γίνει αναγνωρίσιμο. Για να συμβεί κάτι τέτοιο, προϋποθέτει μία αντιστροφή της διαδικασίας. Διαβάζοντας και κατανοώντας κανείς τα ίχνη, οδηγείται στην απαρχή

²⁵ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 201

της πράξης η οποία παράχθηκε και άφησε τα ίχνη της στον χώρο.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η πόλη είναι ένα “παλίμψηστο”, όταν διαφορετικές ομάδες εγγράφουν τα δικά τους “διακριτά ίχνη”. Όπως η διαδρομή του προσκυνημάτος χαρακτηρίζεται απο σημαδεμένες τοποθεσίες που λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για να κρίνει κάθε ιδιαίτερη πορεία το δικό της κατώφλι προς έναν τόπο λατρείας.²⁶

Στην περίπτωση οικειοποίησης ενός χώρου από μία κοινωνική ομάδα, ο χώρος αυτομάτως χαρακτηρίζεται με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε ο κόσμος που θα έλκει ή θα απωθεί αντιστοίχως από εδώ και πέρα, να είναι πολύ συγκεκριμένος. Χώροι ουδέτεροι, ανοιχτοί προς όλους, την ίδια χρονική στιγμή δεν υπάρχουν και ούτε πρόκειται να υπάρξουν²⁷.

Η καθημερινή διαπραγμάτευση και αμφισβήτηση ενός χώρου δεν σημαίνει και την συλλογική ενσυνείδητη αμφισβήτηση της ταυτότητας του (όσο πρόσκαιρη και αν είναι η εγκαθίδρυση της), καθώς οι ίδιες οι πρακτικές βρίσκονται συνεχώς υπό

²⁶ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 70

²⁷ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 28

διαμόρφωση. Το γεγονός ότι ένας χώρος είναι ήδη χαρακτηρισμένος, αυτό δεν τον καθιστά αυτομάτως ξένο και ανοίκειο ως προς εμάς. Αυτό συμβαίνει διότι, είναι πάντα δυνατή η επαναοικειοποίηση και η ανανοηματοδότηση του εκάστοτε χώρου. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ένας χώρος είναι οικείος προς εμάς, ο χώρος παραμένει ανοιχτός προς την ενδεχομενικότητα του, ανοιχτός δηλαδή προς κάθε είδους χαρακτηρισμό από όποια ατομικότητα-κοινωνική ομάδα το επιχειρήσει. *Επομένως ο χώρος δεν αποτελεί ένα συνεκτικό κλειστό σύστημα αλλά είναι ανοικτός στην εξάρθρωση, την ενδεχομενικότητα, το πολιτικό* (Massey 2005)²⁸.

Ο χώρος ουσιαστικά τελείται κάθε φορά που του προσδίδεται μία χρήση. Αν ένας χώρος μοιάζει να έχει σταθερή χρήση, αυτό συμβαίνει γιατί κάθε φορά τελείται, επαναλαμβάνεται. *Λόγω της επαναληψιμότητας της τέλεσης του δηλαδή και της επιβεβαίωσης της χρήσης του, μοιάζει ο χώρος να παραμένει αμετάβλητος*²⁹.

Καταλαμβάνω δημόσιο χώρο-κατακτώ βιωματική σχέση με τον δημόσιο χώρο, δρώ μέσα σε αυτόν, τον οικειοποιούμαι ώστε να δημιουργηθούν οι

²⁸Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 34

²⁹ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 20

*συνθήκες να τον ανακαλύψω εκ νέου.*³⁰ Ο χώρος και οι χρήστες του βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση. Κάθε πράξη η οποία τελείται σε αυτόν, χαρακτηρίζει τον χώρο για μικρό ή ακόμη μεγάλο χρονικό διάστημα προσδίδοντας του νέες σημασιοδοτήσεις, εμπλουτίζοντας την συλλογική μνήμη της πόλης.

*Η αξίωση της συλλογικής μνήμης να ιδρύει χώρους, να παγιώνει δηλαδή χωρικές συσχετίσεις, μεσολαβείται απο την ανάδειξη της κοινωνικής σημασίας του ίχνους. Κοινωνίες και κοινωνικές ομάδες ορίζουν αναγνωρίσιμες τοποθεσίες στις οποίες ίχνη του παρελθόντος αποτελούν το υλικό έρεισμα συλλογικών αναμνήσεων. Το ίχνος αναγνωρίζεται ως προερχόμενο απο το παρελθόν, ως αποτέλεσμα άρα τεκμήριο της ύπαρξης του παρελθόντος. Η σχέση της συλλογικής μνήμης με τον τόπο δεν είναι όμως μία σχέση που μία στιγμή εγκαθίσταται και μετά διαρκει αναλλοίωτη*³¹.

(βλ. Ερεύνα Πεδίου_3.2.1, Φωτογραφίες_2, 3, 4, 5, 9, 10)

³⁰ Ανδρομάχη Δερμιτζόγλου, Ελένη Καλτσονιάννη, *Καταλαμβάνω αστική "πρώτη" ύλη*, Συνέδριο με τίτλο: Δημόσιος Χώρος Αναζητείται.., Θεσσαλονίκη, 20-22 Οκτωβρίου 2011

³¹ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 18

3.1.2 Δημόσιος Χώρος

Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον χώρο, σχετίζεται άμεσα με την συνολικότερη αντίληψη μας για τον κόσμο, την συμπεριφορά μας απέναντι στους άλλους και τέλος με την πολιτική μας θεώρηση.

Η **D.Massey** αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: εάν ο χρόνος αφορά στην “διάσταση” της αλλαγής, τότε ο χώρος αφορά στην “διάσταση” του κοινωνικού, στην συνύπαρξη με τους άλλους . Η ίδια αντιλαμβάνεται **τον χώρο ως πεδίο αλληλλεπιδράσεων** τόσο σε τοπική, όσο και σε παγκόσμια κλίμακα. Ως το πεδίο-σφαίρα της διαφορετικότητας και της πολυφωνίας όπου οι διάφορες ετερότητες καλούνται να συνυπάρξουν. Ο χώρος βρίσκεται πάντα υπο διαμόρφωση και υπο κατασκευή, καθώς ορίζεται ως προιόν διάδρασης και αλληλλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων, των πρακτικών τους και των συμβάντων όπου οι ίδιοι παράγουν, ενώ δεν τελειώνει-ολοκληρώνεται ποτέ (η διαμόρφωση του).

Στην συνέχεια, αναφέρεται στην πολιτική διάσταση του χωρικού (**spatial is political**), συμπληρώνοντας ότι το χωρικό και η δημιουργία του μπορούν να επηρεάσουν άμεσα το πολιτικό. Αναλυτικότερα, πολιτική θεώρηση και χώρος είναι δύο έννοιες

άμεσα εξαρτώμενες και συσχετιζόμενες. Σκεφτόμενοι δηλαδή, το χωρικό μπορούμε να εισβάλλουμε και να επιδράσουμε στο πολιτικό καθώς και να προβούμε σε πολιτικές αλλαγές και αναθεωρήσεις.

Οπως παρατηρεί ο Laclau, μόνο εάν θεωρησουμε το μέλλον “ανοιχτό”, μπορούμε να ελπίζουμε σε ενδεχόμενες αλλαγές και τροποποιήσεις όσον αφορά στο πολιτικό. Προκειμένου το μέλλον να είναι “ανοιχτό”, πρέπει ο χώρος να είναι “ανοιχτός”. (*For the future to be open, space must be open too*³³³¹).

Οι αστικοί δημόσιοι χώροι διακρίνονται σε αυτούς που είναι σε δημόσια χρήση και σε αυτούς που πραγματικά βρίσκονται υπό την “δημόσια επικράτεια”, δηλαδή εκεί όπου είναι εφικτή και συμβαίνει ανταλλαγή ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες (M.Haier και A.Reijndrop).³⁴

³³³¹ D.Massey, *For Space*, Sage publications, 2005

³⁴ Παρασκευή Κούρτη, *Κοινή χρήση και ιδιοκτησιακό καθεστώς - Εξετάζοντας δύο βασικά χαρακτηριστικά του πολιτικού νοήματος του δημόσιου χώρου*, Συνέδριο με τίτλο: Δημόσιος Χώρος Αναζητείται., Θεσσαλονίκη, 20-22 Οκτωβρίου 2011

Οι **M.Haier and Reijndrop** υποστηρίζουν ότι απο την στιγμή που βγαίνει κανείς απο το σπίτι του, το γραφείο, τον ιδιωτικό του χώρο, βρίσκεται αυτομάτως στον δημόσιο χώρο. Όλοι ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, ηλικίας, πολιτικών πεποιθήσεων κ.α, χρησιμοποιούν τον δημόσιο χώρο. Ως δημόσιος χώρος ορίζεται ο χώρος στον οποίο **η πρόσβαση είναι ελεύθερη σε όλους**, ανεξάρτητα απο το φύλο, την εθνικότητα, την ηλικία και την ιδεολογία του καθενός, **καθώς επιτρέπει και διευκολύνει την συνύπαρξη των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.**

Οπως αναφέρει χαρακτηριστικά η **Zukin.S**, ο δημόσιος χώρος **είναι ένας τρόπος να σχετίζεσαι και να "εμπιστεύεσαι" τους αγνώστους**, κρατώντας όμως παράλληλα στοιχεία της ταυτότητας σου³⁵. Η ίδια υποστηρίζει ότι, οι δημόσιοι χώροι είναι οι χώροι στους οποίους αναπτύσσεται και δημιουργείται η "δημόσια κουλτούρα". Οι δημόσιοι χώροι αποτελούν "παράθυρο στην ψυχή της πόλης."

Είναι κοινός τόπος ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να υπάρχει, με βάση την φύση του παρά ως πολίτης³⁶. Πολίτης ονομάζεται εκείνος που η ατομική και η κοινωνική του ύπαρξη συγκροτούν ένα εννιαίο και ενεργό όλο, μέσα σε ένα ευρύτερο αλλά εξ'ίσου ενεργό όλο, που ονομάζεται πόλις (κράτος). Ο ίδιος υποστήριξε ότι **ο άνθρωπος απο την φύση του είναι ζώο πολιτικό (πολιτικό όν)** και ότι ο άπολις (ο

³⁵ *The cultures of cities*, Massachusetts, Blackwell Publishers Inc., 1995

³⁶ Αριστοτέλης, *Αριστοτέλους Πολιτικά*, Μτφρ. Β.Μοσκόβης, 1989

εκτός πόλεων διάγων τον βίο του, ο άπατρις), εκ φύσεως και όχι εξαιτίας των περιστάσεων, είναι ή φαύλος³⁷ ή κάτι ανώτερο απο τον άνθρωπο.

Απο τα λεγόμενα του **Αριστοτέλη**, γίνεται φανερό ότι ο άνθρωπος έχει ανάγκη την παρουσία άλλων ανθρώπων στην ζωή του. Ο χώρος ο οποίος προσφέρεται για τη κάλυψη αυτής της ανάγκης του, είναι ο δημόσιος χώρος.

Υπάρχουν πολλοί χώροι, όλο και περισσότεροι, που στη ζωή μας τους “κατοικούμε” προσωρινά. Δεν ανήκουμε σε αυτούς τους χώρους αλλά ούτε και μας ανήκουν. Δεν τους πολυπροσέχουμε, ούτε θεωρούμε ότι μας πολυπροσέχουν όσοι για τον ίδιο λόγο βρίσκονται εκεί. Η προσωρινή μας διαμονή σε αυτούς δεν είναι αρκετή για να τους εφοδιάσει με μία ταυτότητα. Ενώ, η προσωρινή ανωνυμία ίσως είναι αποτέλεσμα της αίσθησης ότι βρίσκεται κανείς σε ένα “μη τόπο”. Ενα μέρος που δεν είναι κανενός καθώς όλοι είναι περαστικοί απο αυτό. Ενα μέρος που δεν αποδίδει ή σωστότερα δεν επιτάσσει ταυτότητες³⁸.

(βλ. Ερεύνα Πεδίου_3.2.3, 3.2.4, Φωτογραφίες_1, 6, 7, 8)

³⁷ Ανήθικος, αχρείος, κατώτατης ποιότητας (αρχαία), η κατάληξη -λος δείχνει αναπηρία (χωλός, κουλός κ.α)

³⁸ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 34

Η προσωρινή κατοίκηση λοιπόν των “μη τόπων”, όπως τους ονόμασε ο **M.Auge**, εντούτοις παρ’ όλο που μοιάζει να βρίσκεται στον αντίποδα της εξατομίκευσης μια και στους “μη τόπους” επικρατεί μία προσωρινή ανωνυμία, οικοδομεί προσωρινές ταυτότητες κατεξοχήν προσδιορισμένες σαν εικόνες.

Σύμφωνα με τον M.Auge, ως τόπος ορίζεται το μέρος (ο τόπος) το οποίο σχετίζεται με άλλα μέρη, με την ιστορία καθώς και με τις ταυτότητες που φιλοξενεί. Ως μη-τόπος, ορίζεται ο τόπος ο οποίος δεν σχετίζεται με άλλους τόπους, ούτε με την ιστορία και τις ταυτότητες που τον απαρτίζουν.

Ο διαχωρισμός μεταξύ των τόπων και των μη-τόπων³⁹, προέρχεται απο τον διαχωρισμό της έννοιας του τόπου και του χώρου⁴⁰, σύμφωνα με

³⁹ Οι πραγματικοί μη-τόποι σύμφωνα με τον Auge είναι αυτοί που τους κατοικούμε προσωρινά, όπως όταν οδηγούμε στην εθνική οδό-οδό ταχείας κυκλοφορίας, όταν περπατάμε στους διαδρόμους των υπερ-αγορών (super-market) ή ακόμη όταν καθόμαστε στο σαλόνι αναμονής ενός αεροδρομίου, περιμένοντας την επόμενη πτήση για Αθήνα. Αυτοί οι “μη-τόποι” έχουν την ιδιαιτερότητα να υπάρχουν μέσα απο τις λέξεις και τις φράσεις όπου οι ίδιοι περιγράφουν τον “εαυτό τους”. Αυτό συμβαίνει μέσα απο οδηγίες χρήσης του χώρου (π.χ: “κατευθυνθείτε προς την δεξιά λωρίδα”), είτε μέσα απο απαγορεύσεις (π.χ: “απαγορεύεται το κάπνισμα”), είτε τέλος μέσα απο πληροφορίες για τον χώρο (π.χ: “εισέρχεστε στον τομέα των κρασιών”). Όλοι οι παραπάνω “μη-τόποι” υπάρχουν μόνο μέσα απο τις λέξεις και τις φράσεις οι οποίες τους περιγράφουν, χωρίς να σχετίζονται με κάτι άλλο πέραν απο αυτό (άλλους χώρους, ανθρώπινη δραστηριότητα κ.α).

⁴⁰ Ο πρώτος που αναφέρθηκε στον διαχωρισμό του τόπου και του χώρου, με βάση την γεωμετρία του χώρου και την κίνηση των ανθρώπων αντίστοιχα, είναι ο Merleau-Ponty. Ο οποίος υποστηρίζει στο βιβλίο του *Phenomenologie de la Perception* τα ακόλουθα: Υπάρχει ο γεωμετρικός χώρος, τόπος κατα τον De.Certau, και ο “ανθρωπολογικός” χώρος, χώρος κατά τον De.Certau. Πιο συγκεκριμένα, ανθρωπολογικό χώρο ονόμασε τον χώρο ο οποίος δημιουργείται απο την παρουσία των

τον ορισμό που έδωσε ο M.De Certau. Ως χώρος ορίζεται ο πολυσύχναστος τόπος, ως “η διασταύρωση των κινούμενων σωμάτων”. Ο ίδιος υποστήριξε ότι, *οι πεζοί μετατρέπουν-δημιουργούν τον σχεδιασμένο απο τους πολεοδόμους τόπο σε χώρο*⁴¹.

ανθρώπων σε αυτόν. Ενώ, υποστήριξε ότι οι άνθρωποι με την παρουσία τους στον χώρο δημιουργούν “καταστάσεις” και συμβάντα τα οποία δημιουργούν και κατασκευάζουν στην ουσία τον χώρο.

⁴¹Ο Auge αναφέρει για την έννοια του χώρου (space) ότι είναι πολύ πιο αφηρημένη απο αυτή του τόπου (place) και εξηγεί: Ο χώρος χρησιμοποιείται ακριβώς με τον ίδιο τρόπο για να περιγράψει μία περιοχή (area), για να περιγράψει την απόσταση μεταξύ δύο αντικειμένων (a two meter “space” is left...) και τέλος χρησιμοποιείται προκειμένου να περιγράψει χρονική διάρκεια (“in the space of week”). Ενώ, ταυτοχρόνως περιγράφει και ονοματίζει δημόσια κτίρια-όπερες (“Espace Cardin”) στο Παρίσι καθώς και χώρους πρασίνου (“green space”).

3.2 Ερεύνα Πεδίου

3.2.1 Οικειοποίηση του χώρου της στάσης

Ο χώρος μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα ανοιχτό πεδίο προς οικειοποίηση-σημασιοδότηση απο την εκάστοτε κοινωνική ομάδα. (κεφ. 3.1.1). Στις παρακάτω εικόνες απεικονίζονται άνθρωποι οι οποίοι οικειοποιούνται τον χώρο της στάσης ο καθένας με τον δικό του διαφορετικό τρόπο.

Πιο συγκεκριμένα, βλέπουμε στην **σκηνή 1**, μία γυναίκα η οποία βρίσκεται σε κίνηση διαβάζοντας απο ένα χαρτί που κρατάει στα χέρια της. Την ίδια στιγμή, δύο γυναίκες στα δεξιά της εικόνας κοιτούν προς τον δρόμο, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Ταυτοχρόνως, μία γυναίκα στα αριστερά του πλάνου στέκεται όρθια κοιτώντας προς τον δρόμο, μιλώντας παράλληλα στο κινητό της τηλέφωνο. Οπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο χώρος και οι χρήστες του βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση. Κάθε πράξη που τελείται, τον χαρακτηρίζει για μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα, προσδίδοντας του κάθε φορά νέες σημασιοδοτήσεις.(κεφ. 3.1.1)

Στην συνέχεια, στην **σκηνή 2** βλέπουμε την γυναίκα που προηγουμένως στεκόταν όρθια κοιτάζοντας προς τον δρόμο, να έχει προχωρήσει προς την πλευρά του πεζοδρομίου, κοιτώντας την οθόνη του κινητού της. Μία άλλη κυρία, είναι καθισμένη στο παγκάκι της στάσης, διαβάζοντας την εφημερίδα της. Εντωμεταξύ, στο μπροστινό μέρος του οριοθετημένου χώρου της στάσης, ένας νεαρός

φορώντας ένα σακίδιο, ένας ηλικιωμένος άντρας και μία κυρία η οποία βρίσκεται στο βάθος δεξιά του πλάνου, στέκονται όρθιοι στον δρόμο περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε και πάλι ότι, *ο χώρος τελείται κάθε φορά που του προσδίδεται μία νέα χρήση.* (κεφ. 3.1.1).

Στην **σκηνή 3** παρατηρούμε έναν φοιτητή της σχολής των Πολιτικών Μηχανικών της Αθήνας κρατώντας ένα ερωτηματολόγιο, να απευθύνεται σε μία γυναίκα η οποία είναι καθισμένη στο παγκάκι της στάσης. Καθισμένος δίπλα στην γυναίκα, βρίσκεται ένας ηλικιωμένος άντρας ο οποίος κοιτάζει προς τα δεξιά του, παρακολουθώντας την διαδικασία της συνέντευξης. Ταυτοχρόνως, ένας άλλος άντρας ο οποίος βρίσκεται λίγο πιο μπροστά απο τον οριοθετημένο χώρο της στάσης, κοιτάζει προς την πλευρά που βρίσκεται ο φοιτητής.

Τέλος, στην **σκηνή 4** βλέπουμε μία κοπέλα με το μηχανάκι της να προσπαθεί να καβαλήσει το πεζοδρόμιο, προκειμένου να εισέλθει με αυτό στον χώρο της στάσης των λεωφορείων. Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε, όπως έχουμε προαναφέρει, ότι *ο χώρος μπορεί να “διαβαστεί” με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, όπως ακριβώς μία παρτιτούρα της μουσικής έχει διαφορετικές εκτελέσεις.* (κεφ. 3.1.1).

3.2.1 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

3.2.2 Η ιδιαιτερότητα της διαδρομής του καθενός

Η πόλη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα “παλίμψηστο”, καθώς διαφορετικές ομάδες εγγράφουν τα δικά τους “διακριτά ίχνη” σε αυτή. (κεφ. 3.1.1). Στις παρακάτω εικόνες απεικονίζονται άνθρωποι οι οποίοι διαγράφουν ο καθένας την δικιά του-προσωπική διαδρομή στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων.

Στην **σκηνή 1** βλέπουμε ότι, ένας πλανόδιος μετανάστης έχει σταματήσει στον χώρο της στάσης, προσπαθώντας να πουλήσει την πραγμάτεια του στους παρευρισκόμενους σε αυτή. Ταυτοχρόνως, μία καλοντυμένη γυναίκα περνάει απο το μπροστινό μέρος του οριοθετημένου χώρου της στάσης, κατευθυνόμενη στα αριστερά του κάδρου. Την ίδια στιγμή, ένας ηλικιωμένος άντρας με σταυρωμένα τα χέρια του πίσω απο την πλάτη, έχει μόλις σταματήσει, κατευθυνόμενος προς την πλευρά του πεζοδρομίου. Εδώ να πούμε ότι, όπως έχουμε προαναφέρει, *τα σύμβολα-ίχνη που αφήνει κάθε ατομικότητα-κοινωνική ομάδα, δεν είναι απαραίτητο ότι μπορεί να αναγνωριστούν απο άλλους οι οποίοι βρίσκονται ή ακόμη περνούν απο τον χώρο της στάσης (κεφ. 3.1.1).*

Στην συνέχεια, στην **σκηνή 2** παρατηρούμε ότι, ένας καλοντυμένος ηλικιωμένος άντρας με μούσια απομακρύνεται απο τον οριοθετημένο χώρο της στάσης, κατευθυνόμενος προς την πλευρά του πεζοδρομίου. Την ίδια στιγμή, μία γυναίκα η οποία

βρίσκεται στα δεξιά του, έχει σταματήσει στον οριοθετημένο χώρο της στάσης, κρατώντας στα χέρια της σακούλες απο τα ψώνια που έκανε. Εντωμεταξύ, στο δεξί μέρος του κάδρου, μία καλοντυμένη γυναίκα απομακρύνεται απο την στάση, κατευθυνόμενη προς τα δεξιά. Στο βάθος αριστερά του πλάνου, βλέπουμε τρεις άντρες και μία γυναίκα να κατευθύνονται προς το μέρος του σταματημένου λεωφορείου. *Οπως προαναφέραμε, η μοναδικότητα της διαδρομής του καθενός μέσα στην πόλη, ανασυνθέτει τον ίδιο τον χάρτη της πόλης, διαρρηγνύοντας όρια και κατευθυντήριες, παρακάμπτοντας τα καθιερωμένα σημεία στάσης και εστιασμένης προσοχής (κεφ. 3.1.1).*

Στην **σκηνή 3** βλέπουμε στο δεξί μέρος του κάδρου ένα ζευγάρι ηλικιωμένων να κατευθύνεται προς τα δεξιά, απομακρυνόμενοι απο τον οριοθετημένο χώρο της στάσης. Την ίδια χρονική στιγμή, μία γυναίκα ετοιμάζεται να ανοίξει την πόρτα απο το ταξί για να μπει μέσα. Ταυτοχρόνως ένα νεαρό ζευγάρι, στο αριστερό μέρος του πλάνου, διασχίζει τον χώρο της στάσης κατευθυνόμενο προς τον δρόμο. Εντωμεταξύ, στο βάθος της εικόνας ένας οδηγός ταξί έχει μόλις βγει απο το αυτοκίνητο του και στέκεται όρθιος κοιτάζοντας προς τα πίσω.

Στην **σκηνή 4** παρατηρούμε έναν καλοντυμένο άντρα στο δεξί μέρος του πλάνου, να κατευθύνεται προς τα αριστερά διασχίζοντας τον χώρο της στάσης. Ταυτοχρόνως, ο φοιτητής του Πολυτεχνείου μιλάει με μία γυναίκα η οποία είναι καθισμένη στο παγκάκι της στάσης. Την ίδια στιγμή, ένας νεαρός με σακίδιο

στα αριστερά του κάδρου και μία κοπέλα η οποία βρίσκεται πίσω του, κοιτάζουν προς το μέρος του πεζοδρομίου, στο πίσω μέρος του οριοθετημένου χώρου της στάσης.

Τέλος, όπως προαναφέραμε, ο χώρος ορίζεται ως προϊόν διάδρασης και αλληλεπίδρασης μεταξύ των υποκειμένων, των πρακτικών τους και των συμβάντων που οι ίδιοι παράγουν σε αυτόν, ενώ φαίνεται πως δεν τελειώνει-ολοκληρώνεται ποτέ η σύνθεση του. (κεφ. 3.1.2).

3.2.2 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

3.2.3 Η προσωρινότητα της παραμονής στην στάση

Υπάρχουν πολλοί χώροι, όλο και περισσότεροι, που στην ζωή μας τους “κατοικούμε” προσωρινά. Δεν ανήκουμε σε αυτούς τους χώρους αλλά ούτε και οι χώροι μας ανήκουν (κεφ 3.1.2). Στις παρακάτω φωτογραφίες απεικονίζονται άνθρωποι οι οποίοι είτε περνούν απο τον χώρο της στάσης των λεωφορείων, είτε παραμένουν σε αυτόν για μικρό χρονικό διάστημα.

Στην **σκηνή 1** παρατηρούμε ότι, ένας άντρας ο οποίος φοράει σακάκι και μια κυρία που κρατάει μία μπλέ σακούλα στα χέρια της, κατευθύνονται προς το πίσω μέρος του οριοθετημένου χώρου της στάσης. Ταυτοχρόνως, μία ηλικιωμένη γυναίκα στο δεξιό μέρος του κάδρου, κατευθύνεται προς τον οριοθετημένο χώρο της στάσης. Την ίδια στιγμή, ένας κύριος ο οποίος βρίσκεται απο πίσω της, απομακρύνεται απο τον χώρο της στάσης. Στο βάθος αριστερά του κάδρου βλέπουμε τους τελευταίους δύο άντρες να επιβιβάζονται στο λεωφορείο, πριν αυτό φύγει απο τον χώρο της στάσης. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε ο De Certau, ως χώρος ορίζεται “ο πολυσύχναστος τόπος”, ως “η διασταύρωση των κινούμενων σωμάτων”(κεφ. 3.1.2).

Στην **σκηνή 2** βλέπουμε μία νεαρή κοπέλα να διασχίζει τον οριοθετημένο χώρο της στάσης των λεωφορείων, κατευθυνόμενη προς τα δεξιά του

κάδρου. Εντωμεταξύ, δύο ηλικιωμένες γυναίκες, μία νεαρή κοπέλα φορώντας ένα σακίδιο και μία ξανθιά γυναίκα, απομακρύνονται απο τον χώρο της στάσης, κατευθυνόμενες προς το ερχόμενο λεωφορείο. Την ίδια χρονική στιγμή, δύο άντρες οι οποίοι βρίσκονται στα αριστερά, στέκονται όρθιοι στον δρόμο περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει.

Επιπρόσθετα στην **σκηνή 3** παρατηρούμε ότι, στο βάθος του πλάνου, μία μεγάλη ομάδα ανθρώπων ετοιμάζεται να μπει μέσα στο λεωφορείο. Την ίδια χρονική στιγμή, μία ηλικιωμένη γυναίκα στέκεται στον δρόμο, κρατώντας την τσάντα της, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Ταυτοχρόνως, μία γυναίκα έχει μείνει μόνη της, καθισμένη στο παγκάκι της στάσης. Στην συνέχεια, ένα νεαρό ζευγάρι κατευθύνεται προς το σταθμευμένο λεωφορείο, διασχίζοντας τον οριοθετημένο χώρο της στάσης. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε και πάλι ότι, *η προσωρινή ανωνυμία ίσως είναι αποτέλεσμα της αίσθησης ότι βρίσκεται κανείς σε έναν “μη τόπο”*(κεφ. 3.1.2).

Στην **σκηνή 4** βλέπουμε μία ηλικιωμένη γυναίκα κρατώντας την τσάντα της και έναν νεαρό ο οποίος βρίσκεται λίγο πιο μπροστά της, να κατευθύνονται προς τον οριοθετημένο χώρο της στάσης. Την ίδια χρονική στιγμή, ένας ηλικιωμένος άντρας, φορώντας ένα γκρι σακάκι και μία ομάδα απο κοπέλες, στο βάθος αριστερά του πλάνου κατευθύνονται προς το λεωφορείο. Εντωμεταξύ, έχουν μείνει μόνο δύο γυναίκες να περιμένουν στον οριοθετημένο χώρο της στάσης.

Κλείνοντας, όπως έχουμε προαναφέρει, οι πεζοί μετατρέπουν-δημιουργούν τον σχεδιασμένο απο τους πολεοδόμους τόπο σε χώρο. (κεφ. 3.1.1).

3.2.3 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

3.2.4 Η έννοια του δημόσιου χώρου

Οι αστικοί δημόσιοι χώροι διακρίνονται σε αυτούς που είναι σε δημόσια χρήση και σε αυτούς που πραγματικά βρίσκονται υπό την “δημόσια επικράτεια”, δηλαδή εκεί που είναι εφικτή και συμβαίνει ανταλλαγή ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. (κεφ. 3.1.2). Στις παρακάτω εικόνες απεικονίζονται άνθρωποι οι οποίοι βρίσκονται στον δημόσιο χώρο της στάσης τον οποίο φαίνεται πως αντιλαμβάνονται ως μεταβατικό.

Στην **σκηνή 1** παρατηρούμε ότι, στον χώρο της στάσης βρίσκεται μόνο μία κοπέλα η οποία είναι καθισμένη στο παγκάκι, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει.

Στην συνέχεια, στην **σκηνή 2** βλέπουμε την νεαρή κοπέλα να παραμένει καθισμένη στο παγκάκι της στάσης. Την ίδια στιγμή, ένας άντρας στέκεται όρθιος στο πεζοδρόμιο, κοιτάζοντας προς την πλευρά του δρόμου. Εντωμεταξύ, μία γυναίκα και ένας άντρας ο οποίος κρατάει μία σακούλα στο χέρι του στέκονται πάνω στον δρόμο, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει.

Όπως υποστηρίζουν οι Haier και Reijndrop, οι άνθρωποι ενδέχεται να θεωρούν και να αντιμετωπίζουν τον δημόσιο χώρο ως τον σχεδιασμένο και οριοθετημένο χώρο από τους πολεοδόμους. Ενώ, πολλές φορές αδιαφορούν για

την πραγματική, προσαρμόσιμη και πολλές φορές προσωρινή υπόσταση του δημόσιου χώρου.

Στην **σκηνή 3** παρατηρούμε ότι, ένας άντρας είναι καθισμένος μόνος του στο παγκάκι της στάσης, κοιτώντας προς τα δεξιά του πλάνου. Ταυτοχρόνως, μία ηλικιωμένη γυναίκα στέκεται στην άκρη του πεζοδρομίου, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Την ίδια στιγμή, ένας άντρας έχοντας περασμένη την τσάντα στον ώμο του, στέκεται στην μέση του δρόμου, κοιτώντας προς την πλευρά από την οποία έρχεται το λεωφορείο.

Τέλος, στην **σκηνή 4** βλέπουμε έναν άντρα να στέκεται όρθιος μπροστά από το παγκάκι της στάσης, κοιτώντας προς τον δρόμο. Εντωμεταξύ, μία κοπέλα βρίσκεται ανάμεσα από δύο σταματημένα ταξί στην μέση του δρόμου, κοιτώντας προς την πλευρά από τη οποία έρχεται το λεωφορείο.

Οπως έχουμε προαναφέρει, όσον αφορά στην έννοια του δημόσιου χώρου σύμφωνα με τους Haier και Reijndrop, η *πλειοψηφία των ανθρώπων τον θεωρεί άμεσα συνδεδεμένο με την έννοια της στάσης και αυτή της κοινωνικής συνάθροισης.* (κεφ. 3.1.2).

3.2.4 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

Φ Ω Τ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ

1. Η προσωρινότητα της παραμονής στην στάση

2. Οικειοποίηση του χώρου _ αυτοκίνητα

3. Οικειοποίηση του χώρου _ποδήλατο

4. Οικειοποίηση του χώρου _ποδήλατο

5. Οικειοποίηση του χώρου _φαγητό

6. Η προσωρινότητα της παραμονής στην στάση

7. Η προσωρινότητα της παραμονής στην στάση

8.Η προσωρινότητα της παραμονής στην στάση

9Οικειοποίηση του χώρου _διαφημιστικό πάνελο

10. Οικειοποίηση του χώρου _ποδήλατο

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 4

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ

4.1 Θεωρητικό πλαίσιο

4.1.1 Οι Χρονοχώροι της Καθημερινότητας

Οι χρονοχώροι¹ της καθημερινότητας, ως πρακτική, βίωμα και αναπαράσταση, είναι σημαντικοί γιατί συγκροτούν την θέση από την οποία κάθε άτομο όχι μόνο συμμετέχει με τις πράξεις του σε μία κοινωνία, αλλά παρατηρεί και αντιλαμβάνεται τον κόσμο.⁴²

¹ Ο όρος *χρονοχώρος* (*timespace*) χρησιμοποιήθηκε από τους J. May και N. Thrift (2001), αναφερόμενοι στην αμφίδρομη σχέση μεταξύ του χώρου και του χρόνου, χωρίς όμως οι ίδιοι να κάνουν κάποια αναφορά ή ακόμη και συσχέτιση του με την έννοια της καθημερινότητας. Στην συνέχεια, ο Lefebvre υποστηρίζει ότι ο χώρος περιέχει τον χρόνο (1990) με την έννοια ότι ο χώρος αποτελεί μία χρησιμοποίηση του χρόνου και ο χρόνος αποτελεί χρήση του χώρου (εξηγεί η Μ.Χαιδοπούλου Βρυχέα στην διδακτορική διατριβή της). Η ίδια χρησιμοποιεί επίσης τον όρο *χρονοχώρος* στο βιβλίο της, *Η σημασία της καθημερινότητας* καθώς και στην Διδακτορική της διατριβή, *Χρονοχώροι στην πόλη και την καθημερινότητα, Συγκριτική μελέτη στην Αθήνα και την πόλη του Μεξικού*. Όπως αναφέρει, ο όρος *χρονοχώρος* θέλει να καταδείξει την άμεση συσχέτιση της έννοιας του χώρου και του χρόνου. Κοινωνικά ο χώρος όπως και ο χρόνος δεν μπορούν να διαχωριστούν από το νόημα τους, αυτό συμβαίνει διότι στον συνδυασμό τους αρθρώνεται η σημασία των κοινωνικών γεγονότων. Ο M. Crang (2001) αναφέρθηκε επίσης στην έννοια του *χρονοχώρου* λέγοντας ότι, οι χρονοχώροι δεν αποτελούν απλώς ένα πλαίσιο το οποίο περιέχει τις δραστηριότητες, αλλά αποτελούν γενόμενα, πράξεις: οι άνθρωποι στην καθημερινότητά τους κατασκευάζουν διάφορα είδη χρονοχώρων.

⁴² Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 25

Ο τρόπος με τον οποίο κάθε άνθρωπος υπάρχει στους διαφορετικούς χρονοχώρους της καθημερινότητας του, μαρτυρά στοιχεία του χαρακτήρα του. Ως χρονοχώρο ορίζουμε την συγκεκριμένη στιγμή, στον συγκεκριμένο χώρο στον οποίο υπάρχει το υποκείμενο. άρα δρα και αλληλεπιδρά τόσο με το περιβάλλον όσο και με τους υπόλοιπους παρευρισκόμενους στον δημόσιο χώρο. Ενώ, ο χώρος δημιουργείται σε συγκεκριμένο χρόνο από τον ίδιο, την στιγμή εκείνη που δρα. Συμπερασματικά, σε καθημερινή βάση, μέσα στην πόλη δημιουργούνται ταυτοχρόνως δεκάδες χιλιάδες χρονοχώροι στους οποίους το κάθε υποκείμενο υιοθετεί ένα συγκεκριμένο ρόλο, ένα συγκεκριμένο μοτίβο συμπεριφοράς.

Πιο συγκεκριμένα, *μπορεί ο τρόπος που συμπεριφέρεται κάποιος/α στο χρονοχώρο της δουλειάς, του σπιτιού ή τον αντίστοιχο της διασκέδασης να είναι διαφορετικός, όμως είναι το ίδιο άτομο σε όλους τους χώρους.*⁴³Καθένας από εμάς καλείται να “παίξει” διαφορετικούς ρόλους οι οποίοι εναλλάσσονται ακόμη και στο πέρας της ίδιας ημέρας. Πρόκειται όμως για τον ίδιο άνθρωπο, την ίδια προσωπικότητα, όπου ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται, η συμπεριφορά του προς τους γύρω του, ο τρόπος που αποφασίζει να κοινωνικοποιηθεί κάθε φορά, είναι διαφορετικός.⁴⁴

⁴³ Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 29

⁴⁴ Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*,

Θα μπορούσαμε σε αυτό το σημείο να παραλληλίσουμε την ζωή ενός ανθρώπου με μία θεατρική παράσταση και κατ' επέκταση την ζωή στην πόλη με θεατρική σκηνή.⁴⁵ Κάθε κάτοικος ενσαρκώνει διαφορετικούς ρόλους στην καθημερινότητα του, οι οποίοι διαφοροποιούνται ανάλογα με το ποιο έργο ανεβάζει και το ποιοί είναι οι συμπρωταγωνιστές του (ανάλογα δηλαδή με τον χώρο στον οποίο βρίσκεται την δεδομένη χρονική στιγμή και ποιοί είναι οι υπόλοιποι παρευρισκόμενοι σε αυτόν). Επομένως, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι καθένας από εμάς, δίνει μία σειρά παραστάσεων στην καθημερινότητα του.

Ο κάθε άνθρωπος, χρησιμοποιεί τον χώρο με τον δικό του μοναδικό τρόπο. Ενώ, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μ. De Certeau⁴⁶, ο καθένας έχει τον δικό του τρόπο να περπατάει, να μιλάει, να κοινωνικοποιείται κ.ο.κ, όπως ακριβώς ο συγγραφέας έχει τον δικό του τρόπο γραφής.

Όσον αφορά στις κοινωνικές πρακτικές (ομιλία, περπάτημα κ.ο.κ) στα διάφορα κοινωνικά πεδία (δουλειά, σπίτι, κ.ο.κ) όπου βρίσκεται ο καθένας από εμάς στην καθημερινότητα του, το κάθε

Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 43

⁴⁵ Σ. Σταυρίδης, *Απο την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2002, σελ 32

⁴⁶ Στο βιβλίο του Μ. De Certeau *Practice of everyday life*, ο Gilbert Ryle δανειζόμενος τον συσχετισμό-διαχωρισμό του Saussure, υποστηρίζει ότι "η γλώσσα" (langue) είναι το σύστημα (a system), ενώ η ομιλία-ο λόγος ("parole") είναι η πράξη (an act) η οποία λειτουργεί με βάση το σύστημα.

υποκείμενο ορίζει με τον δικό του προσωπικό τρόπο τις επιλογές του και το τελικό αποτέλεσμα της πρακτικής στην οποία θα προβεί. βασιζόμενο όμως πάντα στις συνθήκες οι οποίες προκύπτουν απο την εκάστοτε κοινωνική, πολιτική και οικονομική κατάσταση της χώρας στην οποία διαμένει.

Οταν ο χώρος βιώνεται, η διαδρομή του καθενός, ο τρόπος με τον οποίο την αντιλαμβάνεται καθώς και τα σημάδια και τα ίχνη τα οποία αφήνει πίσω του, αποτελούν προσωπική επιλογή του⁴⁷. Η μοναδικότητα της διαδρομής του εκάστοτε υποκειμένου μέσα στην πόλη ανασυνθέτει τον ίδιο τον χάρτη της πόλης, διαρρηγνύοντας όρια και κατευθυντήριες, παρακάμπτοντας τα καθιερωμένα σημεία στάσης και εστιασμένης προσοχής. Οι νέες διαδρομές που παράγονται μπορεί να είναι εφήμερες αλλά και αρκετά μόνιμες, ανάλογα με την επαναληψιμότητα αλλά και την βαρύτητα που τους δίνεται κάθε φορά⁴⁸.

(βλ. Ερεύνα Πεδίου_4.2.1, 4.2.4, Φωτογραφίες_2, 3, 6, 8, 10)

⁴⁷ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 38

⁴⁸ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 43

4.1.2 Κοινωνική Αλληλεπίδραση

(...) Συναντούν στον δημόσιο χώρο άλλες διαφορετικές καθημερινότητες (...) Οι κοινές πρακτικές δημιουργούν κοινά (συλλογικά) βιώματα και όσο αυτά ισχυροποιούνται, δημιουργούν κοινές αναπαραστάσεις.⁴⁹

Ο καθένας απο εμάς διαμορφώνεται απο την καθημερινότητα του. Οι πρακτικές (δραστηριότητες) που επιλέγει να πραγματώσει, τον φέρνουν σε επαφή με ανθρώπους με διάφορα βιώματα (εμπειρίες) απο αυτόν, μέσω της οποίας τα υποκείμενα αλληλοδιαπλέκονται, διαμορφώνοντας παράλληλα τα βιώματα τους. Συμπληρωματικά, σε βάθος χρόνου είναι πιθανό να επηρεαστούν ακόμη και οι αναπαραστάσεις τους (οι απόψεις και οι ιδεολογίες τους).

Μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, της επικοινωνίας δηλαδή των βιωμάτων, μέσω των κοινών πρακτικών και της ενδεχόμενης επιρροής των αναπαραστάσεων μας, διαμορφωνόμαστε, διαμορφώνοντας παράλληλα και τους άλλους⁵⁰.

⁴⁹ Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, Για την σημασία της καθημερινότητας, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 28

⁵⁰ Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, Για την σημασία της καθημερινότητας, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 36

Μέσω της κοινωνικής ζύμωσης, η κάθε ατομικότητα έρχεται σε επαφή με το έτερο. Γνωρίζοντας κανείς το “άλλο”, κατάρχην του γνωστοποιείται η ύπαρξη του και δευτερευόντως μαθαίνει πως να συμπεριφέρεται απέναντι του. Γνώρισμα και ικανότητα το οποίο είναι απαραίτητο για την συνεκτικότητα και την ομαλή εξέλιξη της σχέσης των ατόμων στον δημόσιο χώρο και στην κοινωνία συνολικότερα.

Διότι, εάν τα άτομα μίας κοινωνίας, μέσω της διαμεσολάβητης ανθρώπινης επαφής, παρευρίσκονται και συσχετίζονται καθημερινώς στον δημόσιο χώρο, γνωστοποιώντας τις δικές τους και παράλληλα δεχόμενοι τις διαφορετικότητες των άλλων, εκπαιδεύονται στην ετερότητα και διδάσκονται την πραγματική διάσταση των ευγενικών τρόπων (Rogers 1998 και Lofland 2000).⁵¹

Οπως αναφέρει χαρακτηριστικά, η **Μ. Χαιδοπούλου Βρυχέα**, η καθημερινότητα κατασκευάζεται διαρκώς μέσα από την συνεχή συγκρότηση του πραγματικού⁵². Αυτό σημαίνει ότι οι διαφορετικές καθημερινότητες με την παρουσία τους στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων, παράγουν τον χώρο αλλά και τον χρόνο, παράγουν το τώρα, δηλαδή την πραγματικότητα. Μέσα απο

⁵¹ Κώστας Θεολόγου, Αναστασία Βενέτη, Υλικός και άυλος δημόσιος χώρος - Η εννοιολόγηση του ελληνικού <<public>>, Συνέδριο με τίτλο: Δημόσιος Χώρος Αναζητείται..., Θεσσαλονίκη, 20-22 Οκτωβρίου 2011

⁵² Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, Για την σημασία της καθημερινότητας, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 83

αυτή, διαμορφώνονται και οι ίδιες (οι καθημερινότητες), επομένως η σχέση τους με την πραγματικότητα είναι αμφίδρομη.

Η κάθε κοινωνία οφείλει να εφοδιάζει πάνω απ' όλα τα μέλη της με τις γνώσεις, τις δεξιότητες, τις προδιαθέσεις (Bourdieu) που θα τα καταστήσουν ικανά να κοινωνικοποιηθούν, να μετάσχουν ενεργά στην αυτοαναπαραγωγή τους ως κοινωνικά άτομα, μέλη τάξεων ή ομάδων και στην αναπαραγωγή της κοινωνίας συνολικά⁵³.

Σε κάθε κοινωνία, υπάρχουν δύο διαφορετικές αναπαραστάσεις(απόψεις), μία λεκτική-γενική και μία πρακτική, σαφώς κυρίαρχη κοινωνικά-ιδεολογικά είναι η πρώτη, ενώ επικρατέστερη σε καθημερινό-βιωματικό επίπεδο είναι η δεύτερη.⁵⁴

⁵³ Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 19

⁵⁴ Υπάρχουν οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις οι οποίες υποστηρίζονται, θεωρητικά τουλάχιστον, από την πλειονότητα των πολιτών μίας κοινωνίας. Ενώ, υπάρχουν και οι αναπαραστάσεις οι οποίες αναπαράγονται από τους ίδιους τους πολίτες, όταν αυτοί έρχονται σε επαφή σε καθημερινή βάση. Αυτές είναι οι πραγματικά κυρίαρχες, αλλά για να διαπιστωθεί κάτι τέτοιο, ωφείλει να γίνει σε πρακτικό-βιωματικό επίπεδο. Επομένως, όταν ερχόμαστε εμείς οι ίδιοι σε επαφή με άλλους ανθρώπους, μόνο τότε μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι οι κυρίαρχες σε θεωρητικό επίπεδο αναπαραστάσεις, δεν είναι οι πραγματικά επικρατείς. Αναγνωρίζοντας με αυτό τον τρόπο τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας σε πρακτικό-βιωματικό και όχι σε θεωρητικό επίπεδο (Μαρία Χαϊδοπούλου Βρυχεία, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα,

Εδώ, έρχεται να τονιστεί και η σημαντικότητα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, μέσω της επικοινωνίας μας και της εξώστρεφης επαφής μας με τους άλλους ανθρώπους, μπορούμε να διαπιστώσουμε σε πρώτο επίπεδο, αλλά και να διαμορφώσουμε εμείς οι ίδιοι τις επικρατείς αναπαραστάσεις της κοινωνίας.⁵⁵

Τα χαρακτηριστικά που διέπουν μία γειτονιά, μία πόλη, μία κοινωνία πρέπει να απορρέουν από το σύνολο των χρηστών του δημοσίου χώρου. Η αλληλεπίδραση του συνόλου των χρηστών είναι αυτή που θα έπρεπε να χαρακτηρίζει τον χώρο. Όταν μέρος των συμπεριφορών καταστέλλετε, τότε δεν αναφερόμαστε στον χαρακτήρα και την ταυτότητα της κοινωνίας αλλά σε μία επιβαλλόμενη εκδοχή αυτής που έχει προκύψει από την άσκηση πίεσης από την οποιαδήποτε μορφή εξουσίας.⁵⁶

εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 80-81).

⁵⁵ Οι αντιφάσεις που εμφανίζονται σε καθημερινή βάση, στην ουσία αμφισβητούν τις κλειστές ομοιογενείς και κυρίαρχες αναπαραστάσεις. (πχ οι αλβανοί είναι κλέφτες εκτός από τον Εντβίν που τον ξέρω). Σε άλλη περίπτωση, οι κυρίαρχες, σε θεωρητικό επίπεδο αναπαραστάσεις, θα εμφανίζονταν ως μοναδικές, σαν να ήταν πραγματικά κυρίαρχες και αποδεκτές από όλο τον κόσμο. Μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, κάτι τέτοιο δεν γίνεται επιτρεπτό, καθώς οι επικρατέστερες αναπαραστάσεις ανατρέπονται και ουσιαστικά διαμορφώνονται από εμάς τους ίδιους (Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, Για την σημασία της καθημερινότητας, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 80).

⁵⁶ Σε αυτή την περίπτωση, αναφερόμαστε σε μια επίπλαστη εικόνα μίας κοινωνίας που δεν υπήρξε πραγματικά ποτέ. Σε μία εικόνα μίας κοινωνίας η οποία προάγει την ομοιογένεια και την στατικότητα, αφαιρώντας κάθε μορφή ελευθερίας και ετερογένειας, όπου υπό άλλες συνθήκες θα παρουσίαζε η κοινωνία και οι διαφορετικότητες που την

Οπως υποστηρίζει η Μ. Χαϊδοπούλου Βρυχέα, σε πρακτικό επίπεδο, οι συναντήσεις που συμβαίνουν εκούσια ή ακούσια δεν μπορούν ούτε να ελεγχθούν, ούτε και να περιοριστούν με κάποιο τρόπο. Γι'αυτό και τα αποτελέσματα και οι συνέπειες αυτών είναι εντελώς απρόβλεπτα. Η καθημερινότητα δηλαδή βρίσκεται υπό συνεχή διαμόρφωση, χωρίς να μπορεί να περιοριστεί. Είναι αποτέλεσμα όλων των συναντήσεων που συμβαίνουν, όλων των διαφορετικών πρακτικών και αντιλήψεων, καθώς και της συνδιαλλαγής μεταξύ των βιωμάτων και κατ'επέκταση της διαμόρφωσης των αναπαραστάσεων.⁵⁷

(βλ. Ερεύνα Πεδίου_4.2.2, Φωτογραφίες_1, 4, 5, 7, 9)

απαρτίζουν (Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 59).

⁵⁷ Μαρία Χαϊδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013, σελ 84

4.1.3 Η Θεατρικότητα στον Δημόσιο Χώρο

Κανείς νιώθει μεγαλύτερη ασφάλεια και σιγουριά, όντας μέλος μίας οποιασδήποτε κοινωνικής ομάδας. Μέρος ενός συνόλου, ενός συνόλου ατόμων με κοινούς κώδικες επικοινωνίας, κοινούς τρόπους εκκοινωνισμού και πανομοιότυπη εμφάνιση. Η ασφάλεια μίας ταυτότητας δεν επιτυγχάνεται όμως “γιατί όλοι εμείς μοιάζουμε,” φοράμε τα ίδια ρούχα, έχουμε την ίδια όψη, είμαστε αντίγραφα της ίδιας εικόνας. Επιτυγχάνεται διότι, φερόμαστε με τρόπο ανάλογο, έχουμε ανάλογες εκφράσεις (λεκτικές ή σωματικές) και μετέχουμε στην ίδια προσπάθεια να οικειοποιηθούμε τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός ρόλου. Όταν οι ταυτότητες πέρνουν μία τέτοια μορφή, η συνάντηση με τον ξένο, τον άλλο, δεν θα είναι ούτε μία συνάντηση καταβρόχθυσης και αφομοίωσης, ούτε μία συνάντηση εχθρότητας και μίσους. Θα υπάρχουν περιθώρια συναλλαγής, συνύπαρξης και όχι απλά ανοχής. Το σχήμα τούτο δεν εκβάλλει έτσι, ούτε σε μία απόλυτη άρνηση της διαφοράς (που επιχειρεί να υποτάξει τις ετερότητες σε έναν κανονιστικό οικουμενισμό), αλλά ούτε και στην απόλυτη κατάφαση της (που οδηγεί στο σχετικισμό της συνύπαρξης αλλά και στο διαφοριστικό ρατσισμό).⁵⁸

⁵⁸Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη_ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης _ σελ 13

Προκειμένου να προβούμε στην επαφή και την συνάντηση με το έτερο, οφείλουμε να κάνουμε ορισμένες υποχωρήσεις. Οφείλουμε να ήμαστε "ανοιχτοί" προς την διαφορετικότητα, επικοινωνώντας παράλληλα την δικιά μας διαφορετικότητα προς τους άλλους, όχι όμως ως κάτι το απόλυτο, το στιβαρό και το αμετακίνητο, αλλά ως κάτι το ευμετάβλητο, το εύπλαστο και το προσαρμόσιμο προς το διαφορετικό που πρόκειται να συναντήσουμε στον δημόσιο χώρο.

Η θεατρική μεταμφίεση είναι μία επίσκεψη ετεροτήτων, μία ζύμωση μεταξύ των διαφορετικότητων, μία αλληλοδιαπλοκή. Αντίθετα με την μίμηση όμως είναι μία επίσκεψη που δεν χάνεται στην ετερότητα, μία επίσκεψη που ξέρει να επιστρέφει.

Αναφερόμενοι στην θεατρικότητα, την αποκτά κανείς, στα πλαίσια της κοινωνικής του αγωγής. Τι είναι τελικά η θεατρικότητα, αν όχι μία διαρκής υιοθέτηση ετεροτήτων, μία μεταμφίεση του ίδιου σε άλλο, μία αλλαγή, μία προσέγγιση ουσιαστικά αυτού που δεν είσαι.⁵⁹

Για να αντιληφθεί κανείς το έτερο, πρέπει να κάνει έργο του την αποδοχή του εαυτού του ως ανολοκλήρωτου.

⁵⁹ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 16

*Την ώρα που κάποιος εκτελεί-φέρνει εις πέρας τον ρόλο τον οποίο έχει επιλέξει, η θεατρικότητα παράγει τον δικό της χρόνο, αυτόν της προσαρμογής και της εκ νέου μορφοποίησης του ρόλου στις νέες συνθήκες. Οσον αφορά στην θεατρικότητα, όταν της χρειαστεί, θα κάνει χρονικά άλματα με τη φαντασία, θα κατασκευάσει ένα χρόνο ανύπαρκτο, μελλοντικό, έναν χρόνο στον οποίο θα μεταφερθεί προκειμένου να προβεί στην μεταμφίεση.⁶⁰ Σαν το *bricolage*⁶¹ του Levi Strauss, η θεατρική συμπεριφορά οικοδομείται εκ των ενόντων, με ότι βρεθεί πρόσφορο και κατάλληλο, προσπερνώντας εμπόδια ανυπέρβλητα για την μιμητική εξομοίωση, γιατί στόχος δεν είναι η τάυτιση αλλά η αντιστοίχιση.*

Η στιγμή, μοναδική μίας τυχαίας και φευγαλέας συνάντησης ή η διάρκεια της εικόνας του άλλου που διατηρεί κανείς υποθέτοντας ότι τον χαρακτηρίζει.⁶²

⁶⁰Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 18

⁶¹Η έρευνα τύπου “*bricolage*” θεωρείται μία πολυπρισματική, θεωρητική έρευνα η οποία χρησιμοποιεί πληθώρα διαφορετικών μεθόδων προσέγγισης όσον αφορά στην κοινωνική έρευνα. Η λέξη “*bricolage*” προέρχεται απο μία γαλλική έκφραση η οποία αφορούσε στους μάστορες οι οποίοι έκαναν τις κατασκευές και τις δημιουργίες τους, χρησιμοποιώντας υλικά τα οποία είχαν περισσέψει απο προηγούμενες κατασκευές και επομένως μπορούσαν να έχουν στην διάθεση τους, ενώ χρησιμοποιούσαν μόνο τα χέρια τους για αυτές. Οσον αφορά τώρα στην κοινωνική έρευνα, ο μάστορας (*bricoleur*) πράττει με βάση τα εργαλεία που έχει κάθε φορά στην διάθεση του (γλώσσα, κοινωνικές πρακτικές, περιβάλλον, συνθήκες διαβίωσης κ.α), χρησιμοποιώντας την φαντασία και την δημιουργικότητα του προκειμένου να παράξει τις δικές του πρακτικές-γεγονότα.

⁶² Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, στο

Στον αντίποδα της θεατρικής συμπεριφοράς έρχεται να αντιπαρατεθεί η έννοια της μιμητικής εξομοίωσης η οποία βασίζεται εξ' ολοκλήρου στην εικόνα και την εμφάνιση του "άλλου" (του έτερου).

Όσο πιο πολύ βασιζόμαστε στην εικόνα όσον αφορά στην παραγωγή ενός κοινωνικού προτύπου⁶³, τόσο πιο πολύ αμβλύνουμε την απόσταση μεταξύ των διαφορετικότητων. Αυτό συμβαίνει διότι, *βασιζόμενοι στην εικόνα του άλλου, είναι πολλές οι διαφορές που μπορούμε να εντοπίσουμε, θεωρώντας τον άλλο ως "ξένο" και απόμακρο προς εμάς, καθιστώντας την κοινωνική επαφή και αλληλεπίδραση δυσκολότερη ως διαδικασία. Θα μπορούσε κανείς εδώ να υποστηρίξει ότι, η μιμητική συμπεριφορά οπτικοποιεί απωθώντας και απωθεί οπτικοποιώντας το έτερο*⁶⁴.

Η μίμηση είναι μία απώλεια στην ετερότητα που δεν εμφανίζεται παρά ως επιβεβαίωση ομοιότητας. Γι' αυτό η μίμηση δεν λειτουργεί ως εμπειρία προσέγγισης της ετερότητας παρά μόνο ως εμπειρία

Μνήμη και εμπειρία του χώρου, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 26

⁶³ Η αυτούσια και άκριτη μίμηση της εικόνας-προτύπου οδηγεί στην απόλυτη ταύτιση μας με αυτή. *Οντας πλέον ένα με την εικόνα-πρότυπο, έχοντας χάσει την διαφορετικότητα μας, νιώθουμε πως ανήκουμε σε ένα κοινωνικό σύνολο, σε μία κοινωνική ομάδα. Ενώ στην πραγματικότητα, έχουμε απλά χαθεί κάπου στην διαδρομή προς την απόλυτη μίμηση της εικόνας, στην προσπάθεια μας να την αφομοιώσουμε πλήρως.*

⁶⁴ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 40*

ταυτοποιητικής εξομοίωσης.⁶⁵ Αν δηλαδή διαφέρει κανείς απο την εικόνα-πρότυπο με την οποία έχει ταυτιστεί πλήρως, παύει να θεωρείται ένας απο εμάς, διότι είναι διαφορετικός και επομένως απόμακρος.

Βρισκόμενοι στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων και ερχόμενοι σε επαφή (οπτική) με πάρα πολλές διαφορετικές φιγούρες ανθρώπων, δημιουργούμε στην μνήμη μας αρχεία με τις εικόνες και τα επιμέρους χαρακτηριστικά τους. τα οποία στην συνέχεια συσχετίζουν τα στοιχεία της φωτογραφικής εικόνας του άλλου με στοιχεία του χαρακτήρα του. *Η φωτογραφική εικόνα-πρότυπο του άλλου, ανάγεται στα ορατά και εμφανή χαρακτηριστικά τα οποία μπορεί να αναγνωρίσει κανείς με μία φευγαλέα ματιά.*

(βλ. Ερεύνα Πεδίου_4.2.3, Φωτογραφίες_1, 4, 5, 7, 9)

Ο Bourdieu, αναφέρθηκε στην επονομαζόμενη **σωπηλή γνώση** την οποία την μαθαίνει κανείς δρώντας και όχι υπακούοντας σε έκδηλες ρυθμίσεις (μίμηση), αλλά προσαρμόζοντας κάθε φορά σε διαφορετικές περιστάσεις, σχήματα συμπεριφοράς (θεατρικότητα).

⁶⁵ Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010, σελ 42

Βασική έννοια της αναστοχαστικής του θεωρίας, είναι αυτή του **“Habitus”**, έννοια που μας παραπέμπει στην **Αριστοτελική χρήση του όρου “έξις”**. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η έξις συνδέεται στενά με την ασυνείδητη ή μη στοχαστική δραστηριότητα. Πρόκειται για ένα σύνολο προδιαθέσεων⁶⁶ με βάση τις οποίες τα άτομα ενεργούν και αντιδρούν στις κοινωνικές περιστάσεις.

Παρακάτω παρατίθενται ορισμένοι ορισμοί-χαρακτηρισμοί που έχει δώσει ο Bourdieu για την έννοια της “έξις”:

- _Μία εμπειρική τάση να ενεργούμε με συγκεκριμένους τρόπους (“τρόπος ζωής”)
- _Κίνητρα, προτιμήσεις, γούστα και αισθήματα
- _Ενσώματη συμπεριφορά
- _Ένα είδος κοσμοθεωρίας ή κοσμολογίας
- _Δεξιότητες και πρακτική κοινωνική ικανότητα

Οι έξεις είναι δομημένες εν-τυπώσεις οι οποίες αντανakλούν τις κοινωνικές συνθήκες υπο τις οποίες αποκτήθηκαν. Γι’ αυτό και είναι σχετικά ομοιογενείς σε συγκεκριμένες ομάδες ή τάξεις ατόμων. Στην πραγματικότητα τα άτομα “ενσωματώνουν” τις δομές και τις ιεραρχίες των κοινωνικών περιβαλλόντων στα οποία δρούν και υπάρχουν (πεδία)⁶⁷ εντός των “νοητικών τους δομών” (habitus).

⁶⁶ Τα στοιχεία αυτά (οι προδιαθέσεις) “εν-τυπώνονται” στα άτομα απο την παιδική ηλικία, κυρίως μέσω της εκπαίδευσης.

⁶⁷ Τα πεδία (fields) είναι διάφοροι τομείς της κοινωνικής ζωής, όπως οι

Επομένως, η έξη⁶⁸ συνδέεται άμεσα με τις κοινωνικές και ταξικές ανισότητες του συστήματος, προκύπτοντας στην ουσία απο αυτές.

τέχνες, η βιομηχανία, οι νόμοι, η πολιτική κ.α. Σε καθένα απο αυτά τα πεδία, ανάλογα με την έξη τους, τα άτομα αυτά ευνοούνται ή μειονεκτούν, στην προσπάθεια τους να πετύχουν στα πεδία αυτά.

⁶⁸ Η έξη είναι ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνία δημιουργεί συστήματα ρυθμίσεων στα άτομα με την μορφή των διαρκών προδιαθέσεων ή με την μορφή στοχευμένων ικανοτήτων και δομημένων ροπών σκέψης, αίσθησης και δράσης με καθορισμένους τρόπους, οι οποίες στην συνέχεια καθοδηγούν τους κοινωνικά δρώντες (Waquant 2005), αναφορά απο: Κώστας Θεολόγου, Αναστασία Βενέτη, Υλικός και άυλος δημόσιος χώρος - Η εννοιολόγηση του ελληνικού <<public>>, Συνέδριο με τίτλο: Δημόσιος Χώρος Αναζητείται..., Θεσσαλονίκη, 20-22 Οκτωβρίου 2011.

4.2 Ερεύνα Πεδίου

4.2.1 Η Στάση των Λεωφορείων ως Κοινός Χρονοχώρος

Η στάση των λεωφορείων λειτουργεί ως κοινή πρακτική (κοινός χρονοχώρος) για τους παρευρισκόμενους σε αυτή, οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικούς χρονοχώρους. Όπως έχει προαναφερθεί, οι χρήστες του δημοσίου χώρου δημιουργούν τον χώρο της στάσης, την στιγμή που βρίσκονται, άρα δρουν σε αυτόν (κεφ. 4.1.1). Οι παρακάτω σκηνές απεικονίζουν διαφορετικούς μεταξύ τους ανθρώπους να βρίσκονται στον κοινό χρονοχώρο της στάσης των λεωφορείων.

Στην **σκηνή 1** παρατηρούμε ότι, μία ηλικιωμένη γυναίκα και μία νεαρή κοπέλα στέκονται όρθιες στο δεξί μέρος του πλάνου, ενώ κοιτούν προς τον δρόμο, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Την ίδια χρονική στιγμή, μία νεαρή κοπέλα, στο μέσο του κάδρου, στέκεται ακριβώς πίσω από το παγκάκι της στάσης, κοιτάζοντας προς τον δρόμο. Εντωμεταξύ, στο παγκάκι της στάσης είναι καθισμένοι, ένας ηλικιωμένος άντρας ο οποίος είναι στραμμένος προς τα δεξιά και μία γυναίκα η οποία είναι στραμμένη προς τα αριστερά και διαβάζει ένα περιοδικό, περιμένοντας στην στάση. Τέλος, μπροστά από τον οριοθετημένο χώρο της στάσης, μία γυναίκα στέκεται όρθια, κοιτώντας προς την πλευρά από την οποία θα έρθει το λεωφορείο.

Οπως έχουμε ήδη αναφέρει, στο περιβάλλον της μεγαλούπολης δημιουργούνται ταυτοχρόνως δεκάδες χιλιάδες χρονοχώροι όπου σε καθένα απο αυτούς, το εκάστοτε υποκείμενο υιοθετεί έναν συγκεκριμένο ρόλο-μοτίβο συμπεριφοράς (κεφ. 4.1.1).

Στην συνέχεια στην **σκηνή 2** βλέπουμε έναν άντρα να στέκεται όρθιος στην άκρη του πεζοδρομίου, στα αριστερά του πλάνου, κρατώντας μία τσάντα στον ώμο του και κοιτάζοντας προς τον δρόμο. Ταυτοχρόνως, ο ηλικιωμένος άντρας είναι ακόμα καθισμένος στο παγκάκι της στάσης, ενώ είναι στραμμένος προς τα δεξιά του. Την ίδια στιγμή, μία ηλικιωμένη γυναίκα είναι καθισμένη στο παγκάκι της στάσης, μακριά απο τον άντρα. Ακριβώς δίπλα της, μία γυναίκα στέκεται όρθια, φοράει ένα παλτό και κοιτάζει προς τον δρόμο, απο την μεριά την οποία θα έρθει το λεωφορείο.

Μέσω της παρουσίας τους στην στάση, τους γνωστοποιείται η ύπαρξη του διαφορετικού και επομένως μαθαίνουν πως να συμπεριφέρονται απέναντι του (κεφ 4.1.2).

Στην **σκηνή 3** παρατηρούμε στα αριστερά του πλάνου μία νεαρή κοπέλα φορώντας μία τσάντα στην πλάτη της, να στηρίζεται στην κολώνα του ηλεκτρονικού πίνακα των αφίξεων, κοιτάζοντας προς τον δρόμο. Στην συνέχεια, στο παγκάκι της στάσης είναι καθισμένες δύο ηλικιωμένες γυναίκες, ενώ ανάμεσα τους κάθετα μία γυναίκα με

χαρακτηριστικά μακριά ξανθά μαλλιά. Την ίδια στιγμή, μία γυναίκα, στα δεξιά του κάδρου, στέκεται όρθια στηριζόμενη στο χώρισμα του οριοθετημένου χώρου της στάσης, κοιτάζοντας προς την πλευρά του δρόμου.

Όπως έχουμε προαναφέρει, η συνάντηση των διαφορετικότητων στον δημόσιο χώρο (της στάσης), είτε συμβαίνει εκούσια, είτε ακούσια, δεν μπορεί να ελεγχθεί, ούτε και να περιοριστεί με κάποιο τρόπο. Ως αποτέλεσμα, η καθημερινότητα βρίσκεται υπο συνεχή διαμόρφωση (κεφ. 4.1.1)

Συνεχίζοντας **στην σκηνή 4** βλέπουμε στα αριστερά του πλάνου, έναν ηλικιωμένο άντρα φορώντας το σακάκι του, να στέκεται στην άκρη του πεζοδρομίου και να κοιτάζει προς την πλευρά του δρόμου. Την ίδια χρονική στιγμή, κάθονται στο παγκάκι της στάσης, μία ηλικιωμένη γυναίκα κοιτώντας προς τα αριστερά και ένας ιερωμένος, διαβάζοντας το βιβλίο του. Ταυτοχρόνως στο δεξί μέρος του κάδρου, ένας νεαρός αστυνομικός της ομάδας των Μ.Α.Τ έχει γύρει το σώμα του προς τα μπροστά, στηριζόμενος στην ασπίδα του.

Όπως προαναφέραμε, το κάθε υποκείμενο (διαφορετικότητα) έχει την δυνατότητα και την ευκαιρία να διαμορφωθεί, διαμορφώνοντας παράλληλα και τους γύρω του, μέσω της κοινής πρακτικής της παραμονής τους στην στάση (κεφ. 4.1.2).

4.2.1 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

4.2.2 Οι Διαφορετικές Καθημερινότητες στον Χώρο της Στάσης

Πολλές διαφορετικές καθημερινότητες συναντιούνται καθημερινά στον δημόσιο χώρο της στάσης. Στις παρακάτω σκηνές απεικονίζονται οι διαφορετικότητες οι οποίες βρίσκονται ταυτοχρόνως στον χώρο της στάσης των λεωφορείων.

Στην **σκηνή 1** παρατηρούμε στο δεξί μέρος του πλάνου έναν άντρα ο οποίος μάλλον εργάζεται ως πυροσβέστης και μία γυναίκα φορώντας το καπέλο της, να ετοιμάζονται να διασχίσουν τον δρόμο. Εντωμεταξύ, μία νεαρή κοπέλα κάθεται στο παγκάκι της στάσης. Την ίδια στιγμή, στα δεξιά του πλάνου ένας άντρας κατευθύνεται προς την μεριά του πεζοδρομίου, τρώγοντας ξηρούς καρπούς. Στην συνέχεια, ένας άντρας κρατώντας μία σακούλα στο χέρι του, κοιτάζει προς τα πάνω, στον οριοθετημένο χώρο της στάσης. Ταυτοχρόνως, ένας άντρας στα αριστερά του κάδρου στηρίζεται στην κολώνα του ηλεκτρονικού πίνακα των αφίξεων, κοιτώντας προς το μέρος της κάμερας καταγραφής.

Όπως έχουμε προαναφέρει, ο καθένας έχει τον δικό του τρόπο να περπατάει, να μιλάει, να κοινωνικοποιείται κ.ο.κ. Ετσι, η κάθε ατομικότητα χρησιμοποιεί τον χώρο με τον δικό της τρόπο (κεφ. 4.1.1).

Συνεχίζοντας στην **σκηνή 2** βλέπουμε έναν άντρα στα αριστερά του πλάνου, κρατώντας στα χέρια του

σακούλες, μία ξανθιά γυναίκα φορώντας ένα κόκκινο μπουφάν και μία γυναίκα ντυμένη με σκούρα χρώματα, στα δεξιά του πλάνου καθώς και μία νεαρή κοπέλα η οποία είναι καθισμένη στο παγκάκι της στάσης, να κοιτούν προς τα πίσω, προς την πλευρά του πεζοδρομίου. Ταυτοχρόνως ένας άντρας, κρατώντας ένα σακίδιο στον ώμο του και μία ηλικιωμένη γυναίκα στο αριστερό μέρος του κάδρου, κοιτούν προς την πλευρά του δρόμου.

Σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι, τελείως διαφορετικές μεταξύ τους καθημερινότητες δρουν και αλληλεπιδρούν ο καθένας με τον δικό του μοναδικό τρόπο, τόσο μεταξύ τους όσο και με το περιβάλλον της στάσης (κεφ. 4.1.1).

Στην **σκηνή 3** παρατηρούμε μία καλοντυμένη γυναίκα στα αριστερά του πλάνου να κατευθύνεται προς το μέρος της κάμερας καταγραφής. Την ίδια χρονική στιγμή, ένα παιδί και μία γυναίκα είναι καθισμένοι στο παγκάκι της στάσης και κοιτούν προς τον δρόμο, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Στην συνέχεια, ένας άντρας στο δεξί μέρος του κάδρου, στέκεται όρθιος, με την βαλίτσα του να βρίσκεται στα πόδια του, κοιτώντας προς την πλευρά του δρόμου. Ακόμα πιο δεξιά στο πλάνο, ένας νεαρός αστυνομικός της ομάδας των Μ.Α.Τ στέκεται όρθιος, στηρίζεται στην ασπίδα του, κοιτάζοντας προς την πλευρά του δρόμου.

Μέσω της κοινωνικής επαφής στον δημόσιο χώρο, στοιχεία του χαρακτήρα μας επηρεάζονται, επηρεάζοντας παράλληλα άλλες ετερότητες που συναντάμε στην στάση των λεωφορείων (στον δημόσιο χώρο).

Τέλος στην **σκηνή 4** βλέπουμε έναν ηλικιωμένο άντρα και μία γυναίκα να κάθονται στο παγκάκι της στάσης των λεωφορείων, κοιτώντας προς αντίθετες κατευθύνσεις. Ταυτόχρονα, ένας άντρας στα δεξιά του πλάνου, κατευθύνεται προς την πλευρά του πεζοδρομίου, βγάζοντας κάτι απο την τσάντα του. Την ίδια χρονική στιγμή, πίσω του βρίσκεται ένας νεαρός αστυνομικός της ομάδας των Μ.Α.Τ ο οποίος στέκεται όρθιος, κοιτάζοντας προς τον δρόμο. Στην συνέχεια, ένας άντρας με μακριά μαλλιά και μία κοπέλα, στο αριστερό μέρος του κάδρου, στέκονται πάνω στον δρόμο, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Στα αριστερά τους, ένας άντρας με κίτρινο μπουφάν, ετοιμάζεται να επιβιβαστεί στο σταματημένο ταξί.

Όπως προαναφέραμε, μέσω της επικοινωνίας και της εξώστρεφης επαφής μας με τους υπόλοιπους παρευρισκόμενους στον χώρο της στάσης, μπορούμε να διαμορφώσουμε εμείς οι ίδιοι τις πραγματικά επικρατές αναπαραστάσεις της κοινωνίας (κεφ. 4.1.2).

4.2.2 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

4.2.3 Όταν η Θεατρικότητα Καλλιεργείται στον Χώρο της Στάσης

Μέσω της επαφής των ετεροτήτων σε καθημερινή βάση στον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων, καλλιεργείται η θεατρικότητα, ο τρόπος δηλαδή επικοινωνίας και προσέγγισης του διαφορετικού. Στις παρακάτω σκηνές απεικονίζονται οι διαφορετικότητες να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους καλλιεργώντας την θεατρικότητα στον χώρο της στάσης.

Στην **σκηνή 1** παρατηρούμε έναν ηλικιωμένο άντρα και μία ηλικιωμένη γυναίκα η οποία διαβάζει εφημερίδα, να κάθονται στο παγκάκι της στάσης συζητώντας για την επικαιρότητα. Την ίδια στιγμή δύο άντρες στέκονται μπροστά από ένα σταματημένο αμάξι, αναζητώντας τον πιο σύντομο δρόμο για να φτάσουν στον προορισμό τους. Ταυτόχρονα, στα αριστερά του πλάνου, ένας νεαρός ντυμένος στα μαύρα, κρατώντας μία εφημερίδα στα χέρια του και ένας άντρας στα δεξιά του φορώντας ένα τζιν μπουφάν, κοιτούν προς το μέρος των αντρών που στέκονται μπροστά από το σταματημένο αυτοκίνητο. Εντωμεταξύ, στο δεξί μέρος του πλάνου, ένας φοιτητής του Πολυτεχνείου κρατώντας ορισμένα ερωτηματολόγια στα χέρια του κατευθύνεται προς τον οριοθετημένο χώρο της στάσης.

Οπως προαναφέραμε, βρισκόμενοι στον χώρο της στάσης μεταξύ διαφορετικοτήτων, πρέπει να είμαστε ανοιχτοί προς την διαφορετικότητα και παράλληλα να επικοινωνούμε την δικιά μας διαφορετικότητα προς τους άλλους, όχι όμως ως κάτι το απόλυτο και το αμετακίνητο αλλά ως κάτι το εύπλαστο και το ευμετάβλητο (κεφ. 4.1.3).

Στην συνέχεια στην **σκηνή 2** βλέπουμε στο δεξί μέρος του πλάνου δύο νεαρούς να συνομιλούν, ενώ στέκονται όρθιοι στον οριοθετημένο χώρο της στάσης, κοιτώντας προς τον δρόμο. Ταυτοχρόνως, η ηλικιωμένη γυναίκα είναι ακόμη καθισμένη στο παγκάκι της στάσης, συνομιλώντας με ένα άντρα ο οποίος στέκεται ακριβώς μπροστά απο το παγκάκι της στάσης. Την ίδια στιγμή, ένας ηλικιωμένος άντρας και μία νεαρή κοπέλα οι οποίοι κάθονται στο παγκάκι της στάσης, παρακολουθούν την κουβέντα μεταξύ του άντρα και της ηλικιωμένης γυναίκας. Τέλος, στο αριστερό μέρος του κάδρου μία ηλικιωμένη γυναίκα φορώντας ένα γκρι σακάκι απομακρύνεται απο τον οριοθετημένο χώρο της στάσης, καθώς μόλις ρώτησε για τα λεωφορεία τα οποία περνούν απο την στάση.

Στον χώρο της στάσης των λεωφορείων, οι διαφορετικότητες έρχονται σε επαφή μεταξύ τους, καλλιεργώντας την θεατρικότητα, δίνοντας τον απαραίτητο χρόνο στο έτερο προκειμένου να τους προσεγγίσει, επικοινωνώντας παράλληλα οι ίδιοι την διαφορετικότητα τους προς αυτό.

Στην **σκηνή 3** παρατηρούμε στο αριστερό μέρος του κάδρου, δίπλα απο την κολώνα του ηλεκτρονικού πίνακα των αφίξεων, δύο νεαρές κοπέλες να συνομιλούν, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει. Απο πίσω τους, ένας νεαρός φορώντας ένα τζιν μπουφάν συνομιλεί με την κοπέλα στα αριστερά του η οποία φοράει ένα σακίδιο στην πλάτη της, για τις ώρες που έρχεται το λεωφορείο που περιμένουν. Ταυτοχρόνως, στο παγκάκι της στάσης είναι καθισμένη μία ηλικιωμένη γυναίκα η οποία συνομιλεί με μία γυναίκα η οποία στέκεται όρθια μπροστά της, αναφερόμενες στην επικαιρότητα. Την ίδια χρονική στιγμή, μία κοπέλα η οποία είναι καθισμένη στο παγκάκι της στάσης παρακολουθεί την συζήτηση τους. Τέλος μία ηλικιωμένη γυναίκα, στα αριστερά του κάδρου φορώντας ένα μπεζ μπουφάν, κατευθύνεται προς το νεαρό ζευγάρι και ετοιμάζεται να τους ρωτήσει για τα ωράρια των λεωφορείων.

Οπως έχουμε ήδη αναφέρει, για να αντιληφθεί κανείς το έτερο, πρέπει να κάνει έργο του την αποδοχή του εαυτού του ως ανολοκλήρωτου (κεφ. 4.1.3).

Στην **σκηνή 4** βλέπουμε δύο κυρίες να κάθονται στο παγκάκι της στάσης και να ασχολούνται με το ερωτηματολόγιο που τους έδωσε προηγουμένως ο φοιτητής του Πολυτεχνείου. Εντωμεταξύ, δίπλα τους βρίσκεται ένας ηλικιωμένος άντρας ο οποίος παρακολουθεί, συμμετέχοντας εν μέρει στην διαδικασία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου. Την ίδια στιγμή, μία γυναίκα στέκεται μόνη της

πάνω στον δρόμο περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει.

Όπως προαναφέρθηκε, η θεατρικότητα είναι μία διαρκής υιοθέτηση ετεροτήτων, μία μεταμφίεση του ίδιου σε άλλο, μία αλλαγή, μία προσέγγιση ουσιαστικά αυτού που δεν είσαι (κεφ. 4.1.3).

4.2.3 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

4.2.4 Εικάζοντας τον Χρονοχώρο τον οποίο Διανύει η Κάθε Ατομικότητα

Παρατηρώντας τους παρευρισκόμενους καθώς και τους περαστικούς απο τον δημόσιο χώρο της στάσης των λεωφορείων, μπορούμε να εικάσουμε απο ποιον χρονοχώρο έρχονται ή ακόμη σε ποιον χρονοχώρο πηγαίνουν. Οι παρακάτω σκηνές απεικονίζουν ορισμένες φιγούρες ανθρώπων των οποίων η εμφάνιση μας δίνει την δυνατότητα να αντλήσουμε πληροφορίες για αυτούς.

Αναλυτικότερα, στην **σκηνή 1** βλέπουμε στο δεξί μέρος του πλάνου έναν τροχονόμο εν ώρα εργασίας να κατευθύνεται προς τα αριστερά, όπου βρίσκεται ένα σταματημένο ταξί στην μέση του δρόμου. Την ίδια χρονική στιγμή, ένας άντρας φορώντας κοστούμι φαίνεται πως γυρίζει ή ενδεχομένως πηγαίνει στον χρονοχώρο εργασίας του. Στην συνέχεια, στο αριστερό μέρος του πλάνου μία γυναίκα στέκεται όρθια κρατώντας μία σακούλα, πιθανώς απο τα ψώνια που μόλις έκανε. Ταυτοχρόνως, δύο καλοντυμένοι ηλικιωμένοι άντρες κάθονται στο παγκάκι της στάσης, ερχόμενοι ή πηγαίνοντας σε ένα χρονοχώρο χαλάρωσης στον οποίο απαιτείται μία πιο επίσημη ενδυμασία.

Οπως αναφέραμε και παραπάνω, ο τρόπος με τον οποίο κάθε άνθρωπος υπάρχει στους διαφορετικούς χρονοχώρους της καθημερινότητας του, μαρτυρά στοιχεία του χαρακτήρα του(κεφ. 4.1.1).

Στην **σκηνή 2** παρατηρούμε στο δεξί μέρος του κάδρου έναν νεαρό αστυνομικό της ομάδας των Μ.Α.Τ εν ώρα εργασίας να στηρίζεται στην ασπίδα του, κοιτάζοντας προς τον δρόμο. Ταυτοχρόνως, δύο γυναίκες έχουν μόλις κατέβει απο το σταματημένο λεωφορείο κρατώντας σακούλες, πιθανώς απο τα ψώνια τους, κατευθυνόμενες προς τον οριοθετημένο χώρο της στάσης. Την ίδια στιγμή, πίσω τους βρίσκεται ένας άντρας φορώντας το γιλέκο του, κρατώντας έναν φάκελο στο χέρι του, ενδεχωμένος πηγαίνοντας ή ερχόμενος απο τον χώρο εργασίας του. Τέλος, ο οδηγός του σταματημένου λεωφορείου βρίσκεται στον χρονοχώρο της εργασίας του.

Οπως γίνεται αντιληπτό, μπορούμε με βάση τα στοιχεία του ρουχισμού αλλά και του τρόπου εκκοινωνισμού απέναντι στους άλλους, να εικάσουμε σε ποιο χρονοχώρο βρισκόταν ή ακόμη και σε ποιον χρονοχώρο πηγαίνει η κάθε ατομικότητα στον δημόσιο χώρο.

Στην **σκηνή 3** βλέπουμε ένα νεαρό ζευγάρι στα δεξιά του πλάνου να περνάει απο τον οριοθετημένο χώρο της στάσης κρατώντας τις βαλίτσες τους, επιστρέφοντας ή ενδεχωμένος πηγαίνοντας κάποιο ταξίδι. Την ίδια στιγμή, πίσω τους οι αστυνομικοί της ομάδας των Μ.Α.Τ βρίσκονται κλεισμένοι μέσα στην αστυνομική κλούβα, στον χρονοχώρο της εργασίας τους. Στην συνέχεια, οι οδηγοί των διερχόμενων ταξί βρίσκονται επίσης στον χρονοχώρο εργασίας τους. Τέλος, ένας ηλικιωμένος

άντρας είναι καθισμένος στο παγκάκι της στάσης, επιστρέφοντας ή ενδεχόμενος πηγαίνοντας σε έναν χρονοχώρο χαλάρωσης.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, μπορεί ο τρόπος που συμπεριφέρεται κανείς στους διαφορετικούς χρονοχώρους της καθημερινότητας να είναι διαφορετικός, όμως είναι το ίδιο άτομο σε όλους τους χώρους (κεφ. 4.1.1).

Στην **σκηνή 4** παρατηρούμε στα αριστερά του κάδρου έναν καλοντυμένο άντρα, κρατώντας έναν λευκό φάκελο στο χέρι του, να κατευθύνεται προς ή ενδεχομένως να επιστρέφει από τον χώρο εργασίας του. Εντωμεταξύ, ακόμη πιο αριστερά στο πλάνο, μία καλοντυμένη γυναίκα στέκεται στο πεζοδρόμιο, πηγαίνοντας ή επιστρέφοντας από τον χρονοχώρο εργασίας της. Ταυτόχρονα, ο νεαρός αστυνομικός της ομάδας των Μ.Α.Τ βρίσκεται αυτή την στιγμή στον χρονοχώρο εργασίας του, όπως επίσης ο οδηγός και οι υπόλοιποι εργαζόμενοι στο (κόκκινο) τουριστικό λεωφορείο, βρίσκονται στον χρονοχώρο εργασίας τους.

Όπως έχουμε προαναφέρει, ο καθένας από εμάς καλείται να παίξει διαφορετικούς κάθε φορά ρόλους οι οποίοι εναλλάσσονται ακόμα και κατά την διάρκεια της ίδιας ημέρας (κεφ. 4.1.1).

4.2.4 ΣΚΗΝΕΣ

Σκηνή 1

Σκηνή 2

Σκηνή 3

Σκηνή 4

Φ Ω Τ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ

1. Κοινωνική αλληλεπίδραση

2. Εικάζοντας τον χρονοχώρο

3. Εικάζοντας τον χρόνοχώρο

4. Κοινωνική αλληλεπίδραση

5. Κοινωνική αλληλεπίδραση

6. Εικάζοντας τον χρονοχώρο

7. Κοινωνική αλληλεπίδραση

8. Εικάζοντας τον χρονοχώρο

9. Κοινωνική αλληλεπίδραση

10. Εικάζοντας τον χρόνοχώρο

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Ο δημόσιος χώρος συνολικότερα αποτελεί συνεκτικό κομμάτι των μελών μίας κοινωνίας, καθώς είναι ελεύθερη η πρόσβαση σε αυτόν στο κάθε υποκείμενο ανεξαρτήτως του φύλου, της ηλικίας, της κοινωνικής ομάδας κ.α. Βιώνοντας τον (δημόσιο) χώρο της στάσης των λεωφορείων, με την παρουσία μας σε αυτόν, είναι πολλά τα ερεθίσματα που δεχόμαστε και τα συμπεράσματα στα οποία μπορούμε να προβούμε. Στην παρούσα εργασία μελετήθηκε ένα πολύ μικρό κομμάτι του υλικού το οποίο συλλέχθηκε από την Ερευνα Πεδίου. Έχοντας θέσει ορισμένους άξονες στο θεωρητικό μέρος, έγινε μία προσπάθεια προσέγγισης του υλικού της. το οποίο παρουσιάστηκε ως ένα δείγμα του συνολικού, με σκοπό να αναδειχθεί ο τρόπος που μελετήθηκε, συσχετιζόμενο με το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

Η μελέτη της Ερέυνας Πεδίου στον χώρο της στάσης των λεωφορείων αποτελεί ένα μικρό, απειροελάχιστο κομμάτι του δημόσιου χώρου, μαρτυρώντας όμως στοιχεία που αφορούν στον δημόσιο χώρο συνολικότερα. Η παρατήρηση των ανθρώπων στον χώρο της στάσης των λεωφορείων μας παρέχει πληροφορίες για την συμπεριφορά, τις συνήθειες ακόμη και για ορισμένα στοιχεία του χαρακτήρα των παρευρισκόμενων σε αυτή.

Στην παρούσα εργασία μελετήθηκε η επιτάχυνση των ρυθμών της καθημερινότητας και το αντίκτυπο που έχει στην ταχύτητα του περπατήματος των παρευρισκόμενων στην στάση καθώς και οι παράλληλες δραστηριότητες που πραγματώνουν εν αναμονή στον χώρο της στάσης. με κυριότερη αυτή της εκτεταμένης χρήσης της τεχνολογίας. Ο ρυθμός με τον οποίο κινείται ένα μεγάλο μέρος των χρηστών του δημόσιου χώρου (στην στάση των λεωφορείων) σε συνδυασμό με την πραγμάτωση διαφορετικών δραστηριοτήτων, περιμένοντας το λεωφορείο, έχει ως απόρροια την αδιαφορία για την βίωση του (δημόσιου) χώρου της στάσης των λεωφορείων. Πιο συγκεκριμένα, το φαινόμενο της πραγμάτωσης παράλληλων δραστηριοτήτων, εν αναμονή στην στάση των λεωφορείων, φαίνεται πως ενισχύεται απο την εκτεταμένη χρήση των “έξυπνων” τηλεφώνων και των τάμπλετ. Περπατώντας στον δρόμο, φορώντας ακουστικά, κοιτώντας την οθόνη του τάμπλετ ή του κινητού τηλεφώνου ή ακόμη μιλώντας στο κινητό τηλέφωνο, τα υποκείμενα λειτουργούν παράλληλα σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Την στιγμή εκείνη, το εκάστοτε υποκείμενο βρίσκεται σωματικά στο περιβάλλον της στάσης των λεωφορείων, δρώντας παράλληλα και στον ψηφιακό χώρο. Ως απόρροια η βίωση του πραγματικού, του φυσικού χώρου υποβιβάζεται, ενώ εκφράζεται ως αδιαφορία τόσο για τον (δημόσιο) χώρο της στάσης , όσο για τους υπόλοιπους παρευρισκόμενους σε αυτή. Το φαινόμενο αυτό της αδιαφορίας, ενισχύεται περαιτέρω απο τους ταχείς ρυθμούς του

περπατήματος στον χώρο της στάσης οι οποίοι είναι αποτέλεσμα της συνολικής επιτάχυνσης των ρυθμών της καθημερινότητας και της συνεχούς επιδίωξης των ιδανικών χρονοχώρων.

Στην συνέχεια, εξετάστηκε ο τρόπος που αντιλαμβάνονται τον χώρο της στάσης των λεωφορείων, οι παρευρισκόμενοι σε αυτόν. Ορισμένοι από αυτούς τον κατανοούν ως δημόσιο, βιώνοντας τον με ποικίλους τρόπους, ενώ άλλοι τον κατανοούν ως μεταβατικό, ως μη-τόπο (M.Auge) δηλαδή, περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει στον χώρο της στάσης. Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα Ερευνα Πεδίου μελετήθηκαν οι συνήθειες δραστηριότητες που πραγματώνουν τα υποκείμενα στον χώρο της στάσης, ο τρόπος δηλαδή που αλληλεπιδρούν με αυτόν. Στέκονται όρθιοι ή είναι καθισμένοι στο παγκάκι της στάσης ακούγοντας και παρατηρώντας τους γύρω τους, καπνίζουν, κοιμούνται, τρώνε ή ακόμη διαβάζουν το βιβλίο ή την εφημερίδα τους κ.α. Το εκάστοτε υποκείμενο λοιπόν χρησιμοποιεί, βιώνει και οικειοποιείται τον χώρο της στάσης με τον δικό του διαφορετικό τρόπο, καθώς τον κατανοεί ως δημόσιο. Στον αντίποδα, όσοι τον αντιλαμβάνονται σαν μεταβατικό, δεν βιώνουν τον χώρο, αγνοώντας την παρουσία των υπόλοιπων παρευρισκόμενων σε αυτόν. Ενώ, βρίσκονται σωματικά στον χώρο της στάσης χωρίς να σχετίζονται και να αλληλεπιδρούν με αυτόν. Επιπροσθέτως, φαίνεται πως τον βιώνουν ως ένα μεταβατικό μη-τόπο ο οποίος απλώς παρεμβάλλεται μεταξύ του προηγούμενου και του επόμενου χρονοχώρου στον οποίο θα προβούν.

Βρίσκονται σε αυτόν περιμένοντας το λεωφορείο να έρθει, προκειμένου να μεταβούν στον επόμενο χρονοχώρο, ακυρώνοντας την στιγμή, το τώρα, την πραγματικότητα.

Τέλος, μελετήθηκε η σχέση, επαφή που αναπτύσσουν μεταξύ τους τα υποκείμενα που βρίσκονται στον χώρο της στάσης των λεωφορείων. Οσον αφορά στους κάθε φορά παρευρισκόμενους στον χώρο της στάσης, ενδέχεται να έρθουν σε άμεση ή έμμεση επαφή ή ακόμη να μην αλληλεπιδράσουν καθόλου μεταξύ τους. Οσοι απο αυτούς έρθουν σε επαφή (άμεση ή έμμεση), καλλιεργώντας την θεατρικότητα, τον τρόπο δηλαδή εκκοινωνισμού και επικοινωνίας με το έτερο, διαμορφώνονται, διαμορφώντας παράλληλα τα βιώματα (τις εμπειρίες) των υπόλοιπων παρευρισκόμενων στον χώρο της στάσης. Μιλούν μεταξύ τους, σχολιάζοντας την επικαιρότητα, με αφορμή ένα συμβάν που παράχθηκε στον χώρο της στάσης ή ακόμη ρωτώντας πληροφορίες για τα δρομολόγια και τα λεωφορεία που περνούν απο την στάση. Ενώ, κοιτούν τους γύρω τους, παρακολουθούν συζητήσεις άλλων ή ακόμη συμβάντα τα οποία παράγονται την στιγμή εκείνη. Σε κάθε περίπτωση, μιλώντας με το έτερο ή ακούγοντας και έχοντας οπτική επαφή μαζί του, υφίσταται η αλληλεπίδραση και η ανταλλαγή των βιωμάτων μεταξύ των διαφορετικότητων. Συμπληρωματικά, όταν δεν αλληλεπιδρούν, συσχετίζονται καθόλου μεταξύ τους στον χώρο της στάσης των λεωφορείων, δεν υφίσταται καμμία επιρροή και ανταλλαγή βιωμάτων, καθώς η

παρουσία του “άλλου” φαίνεται να μην τους επηρεάζει. Όσοι λοιπόν δεν έρχονται καθόλου σε επαφή με το έτερο, δεν βιώνουν τον (δημόσιο) χώρο της στάσης, αγνοώντας την παρουσία των υπόλοιπων παρευρισκόμενων σε αυτή.

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Ελληνική Βιβλιογραφία_

Κ. Αμπακούμκιν, Σχεδιασμός μεταφορικών συστημάτων, μεταφορές Ι, Αθήνα, εκδόσεις Συμμετρία, Ιανουάριος 2000

Κώστας Γιαννακόπουλος, Γιάννης Γιαννιτσιώτης (Επιμέλεια), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη, Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Μαιος 2010

Μαρία Χαιδοπούλου Βρυχέα, *Για την σημασία της καθημερινότητας*, Αθήνα, εκδόσεις νήσος, 2013

Παυλος Λέφας, W. Siebel, G.Binde, *Αύριο οι πόλεις, Αθήνα, εκδόσεις Πλέθρον, 2003*

Π.Πάγκαλος, *Η σημασία του χρόνου στην σύγχρονη αρχιτεκτονική*, εκδόσεις Gutenberg, 2011

Σπύρος Τσαγκαράτος, *Λόγια της Πόλης*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2010

Σ. Σταυρίδης, *Η συμβολική σχέση με τον χώρο*, Αθήνα, εκδόσεις κάλβος, 1990

Σ. Σταυρίδης, *Απο την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2002

Σ. Σταυρίδης, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2010

Σ. Σταυρίδης, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη, στο Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Συλλογικό έργο, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006, σελ 32

Στέφανος Ροζάνης, *Εκδοχές της πόλης*, Αθήνα, εκδόσεις Εξάρχεια, 2013

Ξένη Βιβλιογραφία_

Aldo Rossi, *Η Αρχιτεκτονική της πόλης*, μτφ Β. Πετρίδου, εκδόσεις University Studio Press, Απρίλιος 1991

Chatterton και Holland, *Urban nightscapes. Youth cultures, pleasure spaces and corporate power*, 2003

D.Massey, *For Space*, Sage publications, 2005

Deborah Stevenson, *Πόλεις και Αστικοί πολιτισμοί*, μτφ Ι. Πεντάζου, εκδόσεις Κριτική, 2007

E. Laurier, Ch. Philo, *The Cappuccino Community: cafes and civic life in the contemporary city*, E.S.R.C, University of Glasgow, Μαΐος 2005

G. Debord , *Η κοινωνία του θεάματος*, μτφ Σύλβια Α.Κ, εκδόσεις Διεθνής Βιβλιοθήκη, Δεκέμβριος 2010

H. Lefebvre, *Δικαίωμα στην Πόλη, χώρος και πολιτική*, μτφ Π. Τουρνικιώτης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2007

H. Lefebvre, *la production de l'espace*, 4η έκδοση, Μαιος 2000

Harvey. D, *The condition of postmodernity. An enquiry into the origins of cultural change*, Blackwell, Cambridge, 1989

Harvey. D, *Space-time compression and the postmodern condition*, 1999

Harvey. D, *Το δικαίωμα στην πόλη*, Ιανουάριος 2008

Jan Gehl, *ανθρώπινες πόλεις*, MBike, 2013

Jean Baudrillard, *Photographies 1985-1998*

M. Auge, *Non Places, an introduction to Supermodernity*, 2009

M. De Certeau, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική*, μτφ Κ. Καψαμπέλη, Αθήνα, εκδόσεις Σμύλη, 2010

Mike Savage, Alan Warde, *Αστική κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*, μτφ Ι. Μπιμπλή, εκδόσεις Παπαζήση, 2005

N.Smith, “Uneven development: Nature, capital and the production of space”, Oxford: Basil Black-well, 1984

P.Bourdieu, *Η αίσθηση της πρακτικής*, μτφ Θ. Παραδέλλης, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006

Pierre Levy, *Δυνητική Πραγματικότητα*, μτφ Μ. Καραχάλιος, εκδόσεις Κριτική, 1999

P. Virillio, *The Vision Machine*, translated by J.Rose. Indiana University Press, 1994

R.Schechner, *Between theater and anthropology*, 1985

R. Sennet, *Η τυραννία της οικειότητας*, μτφ. Γ. Ν. Μέρτικας, Αθήνα, εκδόσεις Νεφέλη, 1999

S. Carr, M. Francis, L.G. Rivlin, A.M. Stone, *Public space*, 1992

Shivelbusch W, “Railroad space and railroad time”, *New German Critique*, 1978

Walter Benjamin, *C. Baudelaire: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1994

Walter Benjamin, *Μονόδρομος*, εκδόσεις Αγρα, Απρίλιος 2006

Zukin S, *The cultures of cities*, Wiley-Blackwell, 1995

Ελληνικά Άρθρα, Συνέδρια, Ερευνητικές Εργασίες, Διδακτορικά_

Α. Πίκουλας (εισηγητής), Διημερίδα με τίτλο: *Δημόσιες συγκοινωνίες και εργαζόμενοι, Οι ωφέλειες απο τις αστικές συγκοινωνίες*, 1990

Ανδρομάχη Δερμιτζόγλου, Ελένη Καλτσογιάννη, *Καταλαμβάνω αστική “πρώτη” ύλη*, Συνέδριο με τίτλο: *Δημόσιος Χώρος Αναζητείται..*, Θεσσαλονίκη, 20-22 Οκτωβρίου 2011

Γ. Αργυράκος (εισηγητής), Διημερίδα με τίτλο: *Δημόσιες συγκοινωνίες και εργαζόμενοι, Αναδιοργάνωση των αστικών συγκοινωνιών μέρος πρώτο, πολιτική και βασικές αρχές σχεδιασμού για την ανάπτυξη ενός συστήματος αστικής συγκοινωνίας*, 1990

Γ. Ναθένας (εισηγητής), Διημερίδα με τίτλο: *Δημόσιες συγκοινωνίες και εργαζόμενοι, Ελαφρύ Μετρό*, 1990

Ιάσων Χουσεΐν , Ερευνητική εργασία, Επιβλέπων_ Πάνος Δραγώνας, *Κινηματογραφικοί περίπατοι στην Αθήνα της κρίσης*

Μ. Χαϊδοπούλου-Βρυχέα, Διδακτορική Διατριβή με τίτλο: *Χρονοχώροι στην πόλη και καθημερινότητα, συγκριτική μελέτη στην Αθήνα και την πόλη του Μεξικού*, Κ. Χατζημιχάλης (επιβλέπων), Αθήνα, Μαΐος 2008

Ν. Παναγιωτόπουλος, Π. Γεωργίου (μτφ), *Μερικές ιδιότητες των πεδίων* (Bourdieu).

Σ. Α. Μοσχονάς, *Η κοινωνική πρακτική και ο Μπουρντιέ*, Η Καθημερινή, Τέχνες και Γράμματα, 24/03/2002

Χ.Αχτύπη, Σ.Γιαμαρέλος, Α. Καρανδεινού (επιμελητές), *Athens by sound*, 11η Διεθνής έκθεση Αρχιτεκτονικής Μπιενάλε Βενετίας, Ελληνική συμμετοχή, σελ 14

Ξένα Αρθρα, Συνέδρια, Ερευνητικές Εργασίες, Διδακτορικά_

Ben Anderson, *For Space* (2005)

Charita Kishore Rupa, *Importance of Public Spaces in Cities*, MA Housing and Urbanism, AA School of Architecture, 2016

D.Harvey, *Between space and time: Reflections on the Geographical imagination*, Annals of Association

of American Geographers, vol 80, no 3, 1990

D.Massey, *Concepts for space and power in theory and in political practice*, The Open University, faculty of Social Sciences, 2009

J. Armitage (editing), *VIRILIO LIVE*, selected interviews, Sage Publications, 2001

M. Ando, *Inverted Urbanism*, Graduation project Msc3 Urbanism, Faculty of Architecture, TU Delft, 2010

M. Castells, *Communication, Power and Counter-Power in the Network Society*, Annenberg Shcool for cpmmunication, University of South California, 2007

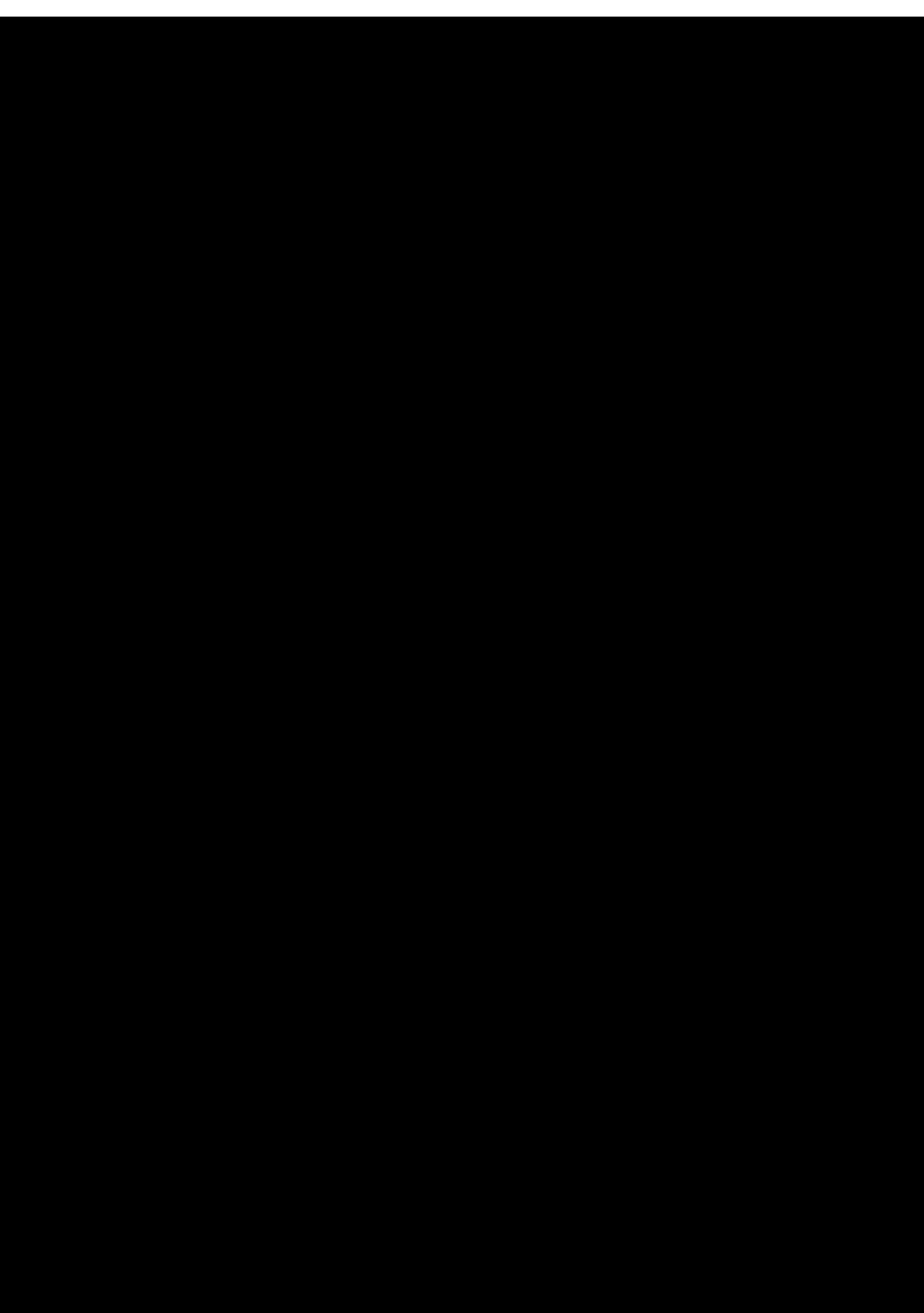
M. Castells, *Materials for an exploratory theory of the network society*

M. Castells, *Towards a sociology of the network society*, Contemporary Sociology, vol 29, no 5

M. Rogers, *Contextualizing Theories and Practices of Bricolage Research*, University of New Brunswick, Canada, 2012

P. Virillio, *Speed and Information: Cyber Space Alarm*, 1995

P. Virillio, *The Vision Machine*, translated by J.Rose. Indianna University Press, 1994

Γιατί αν η καρδιά μου είναι στενή,
τι νόημα έχει ο κόσμος
να είναι τόσο πλατύς.

Αρμένικη παροιμία